

Vel bevart i Sandnes?

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes 2005 - 2017

[Kulturminner - alle spor av menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø]

SANDNES KOMMUNE

Vel bevart

Bydel:	Trones og sentrum
Sted:	Olav Kyrresgt. 5
Datering:	1938-41
Verneverdi:	2 - verneverdig

Beskrivelse

Sandnes gamle rådhus med kino og bibliotek. Tegnet av arkitekt Gustav Helland og Sverre Brandsberg Dahl. Et tidstypisk og fint eksempel på den arkitekttegnede funksjonalismen.
(Foto: Simon & Gaare)

i Sandnes?

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes 2005 - 2017
Vedtatt av bystyret i Sandnes 25. april 2006

Forord	3
Sammendrag	5
DEL 1: INNLEDNING	8
1.1 FORMÅLET MED PLANEN	8
1.2 FAGLIGE BEGREPER - KULTURMINNER, KULTURMILJØER OG KULTURLANDSKAP	8
1.3 VERDIER I KULTURMINNEVERNET	10
1.4 BAKGRUNN FOR PLANARBEIDET	10
DEL 2: STATUS FOR KULTURMINNEVERNET I SANDNES	12
2.1 UTFORDRINGER	12
2.2 EVALUERING AV BYGNINGER OPPFØRT FØR 1900 I SANDNES	13
DEL 3: KULTURMINNER I SANDNES – plandel	17
3.1 VISJON	17
3.2 GENERELLE MÅL OG VIRKEMIDLER FOR KULTURMINNEVERNET	17
3.3 BÅNDLEGGING AV OMRÅDER	18
3.4 OVERORDNEDE KULTURMILJØER	20
DEL 4: KULTURMINNEREGISTERET	35
DEL 5: VEDLEGG	
ROLLER, ANSVAR OG MYNDIGHET	36
LOVVERKET	37
ANDRE STYRINGSOKUMENTER	38
RETNINGSLINJER FOR BYGNINGSVERN	40
TABELL VIKTIGE KULTURLANDSKAP I SANDNES	42
ORDLISTE	43
LISTER OVER DE HØYEST VURDERTE KULTURMINNER	44
TIDSTAVLE – NYERE TID	46
NATUR- OG KULTURHISTORISK TIDSTAVLE FOR NORGE	47

Kulturminnene er fortellingen om Sandnes

Kulturminner er samfunnets fotavtrykk, spor av menneskenes aktiviteter og levemåter i tider før vår. De kan være bygninger, transportanlegg, gjerder og tun, landskapsområder som har blitt preget av mennesker gjennom tradisjonell gårdsdrift, osv. De er vår arv, overlatt til oss for å forstå og verdsette den utviklingen som er vår egen bakgrunn. De er utgangspunktet for vår videre utvikling av samfunnet. Kulturminner er identitetsbærere, og bidrar til å gjøre oss og stedene våre unike. På den måten er de også vårt felles eie.

Likevel er det slik at hver generasjon må og vil skape sin egen kultur. Den naturlige utviklingen av et samfunn gir et fysisk miljø i stadig endring. Fortellingen om Sandnes er levende, og vi bidrar til å gi den en substans og retning gjennom måten vi utvikler samfunnet vårt på.

Kommunens plan for kulturminner og kulturmiljøer ønsker å dokumentere dagens og gårsdagens Sandnes for ettertiden gjennom bevaring og bevisst utvikling av representative kulturminner og kulturmiljøer. Videre er det et mål å formidle fortellingen om Sandnes til byens innbyggere og besøkende gjennom å synliggjøre og tilgjengeliggjøre kulturminnene.

Kommunens ansvar for forvaltning av kulturminneverdiene utøves i hovedsak gjennom plan- og bygningsmyndigheten. Andre virkemidler er kunnskapsformidling gjennom fagstillinger og evt. økonomiske insentivordninger. De flotteste, best bevarte og mest innsiktsfullt utviklede kulturminnene

får man likevel gjennom innsatsen til bevisste grunneiere. Det er et mål for kulturminnearbeidet i Sandnes at grunneiere ikke bare skal være oppmerksomme på de verdier man disponerer, men også hvordan man best kan utnytte potensialet i disse med respekt for historien de forteller. Det finnes store muligheter, både tradisjonelle og moderne.

Fortellingen om Sandnes er – og skal fortsatt være – en god fortelling.

Planarbeidet er administrativt ledet av styringsgruppen; kommunaldirektør for kultur og byutvikling, kultursjef og byplansjef. Den tverrfaglige prosjektgruppen under ledelse av kulturvernleder Mette Paavola har bestått av miljøvernrådgiver Hans Ivar Sømme, arkitekt Anne Merete Skogland, ingeniør Brit Luktavsslimo, landbrukssjef Kjell Ims (til 010505) og planrådgiver Gunn Jorunn Aasland.

Planene ble vedtatt av bystyret i Sandnes 25. april 2006.

Gunnar Byrkjedal
Kommunalsjef for kultur og byutvikling

Per-Harald Nilsson
Kultursjef

Mette Paavola
Kulturvernleder/prosjektleder

Sammendrag

Kulturminnevern er et vidt begrep som dekker alt vern av kultur, det vil si spor etter menneskelig virksomhet, til alle tider, materielt og immaterielt.

Siden første kulturminnevernplan ble vedtatt i 1991 har Sandnes kommune vært preget av stor utvikling og utbygging. Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes kommune 2005-2017 er det viktigste styringsdokument for forvaltningen av kommunens kulturminneverdier i kommende år.

Ny klassifisering

Det er foretatt en del endringer i forhold til forrige kulturminnevernplan. Klassifiseringen av de enkelte kulturminneobjekter er endret til en gruppering som samsvarer med nasjonal vurdering av verneverdi for kulturminneobjekter, - *SEFRAK - et nasjonalt bygningsregister over bygninger oppført før 1900* - hvor kulturminnene er verdivurdert i 3 grupper. Evaluering av SEFRAK-registeret ble foretatt av Rogaland fylkeskommune, kulturavdelingen i 2000/01. Endring av verneklasse etter dette arbeidet og oversikt finnes i kulturminneregisteret.

De tidligere verdigrupperingene av kulturminner i Sandnes; 1- *fredningsverdige*, 2-*bevaringsverdige*, 3-*verneverdige* og 4-*andre verneverdige* erstattes av gruppe 1- *fredete*, gruppe 2- *verneverdige* og gruppe 3- *bevaringsverdige*. Endringen medfører at kulturminneobjekter som tidligere var registrert i gruppe 4- *andre verneverdige* slås sammen med gruppe 3.

Områder av særlig kulturhistorisk betydning er definert som **kulturmiljøer**. Her er det den miljømessige sammenhengen som er grunnlaget for verneverdien og ikke de enkelte kulturminneobjekters verneverdi. I noen miljøer kan det være flere bygninger som er definert som enkeltminner, i andre er hovedvekten lagt på bebyggelsens struktur, utviklingslinjer eller konsentrasjon av bygningstype.

Videre registreringsbehov

I arbeidet med ny plan for forvaltning av kulturminner i Sandnes er det av kapasitets- og ressursmessige hensyn ikke foretatt tilleggsregistreringer av nyere tids kulturminner. Når ressurser til dette arbeidet foreligger vil det være nødvendig å foreta en systematisk gjennomgang av bygningsmassen oppført i perioden etter 1945 for å få en oversikt over bygninger og anlegg med kulturhistorisk verdi i "vår nære fortid".

Planens hovedgrep

I samsvar med nasjonale retningslinjer for bevaring av kulturminner er det i denne planen lagt **hovedfokus på kulturmiljøer**. Ved å tematisere ut fra historisk utvikling, virksomhet og kulturhistorisk betydning

er kommunens viktigste kulturmiljøer definert. Planen foreslår en områdeavgrensning knyttet til soner i sentrum og de ulike tettsteders kulturarv. Denne tematiseringen er pedagogisk viktig, da kulturminner som bevares i en kontekst gir større kunnskap og dermed økt forståelse. Tettsteders opprinnelige karakter er i ferd med å viskes ut, og det er viktig å synliggjøre spor av historien for å gi et identitetsperspektiv på den videre utviklingen i kommunen. Planen redegjør for de forskjellige områdenes individuelle betydning og sammenheng i kommunen som helhet.

Planen inneholder **retningslinjer** for fortetting, restaurering, tilbygg etc. for fremtidig forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. Ved å sikre kulturminner i en miljømessig sammenheng vil en i tillegg til å bevare også kunne skape en større forutsigbarhet i forhold til fremtidig planlegging og videre utvikling. Det er ikke et mål å "konservere" de kulturhistoriske områdene, men å **sikre en utvikling som bevarer og respekterer historisk identitet**.

Planens DEL 3 gjør rede for ulike typer virkemidler, ansvar og rollefordeling.

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes 2005-2017 omfatter nyere tids kulturminner. Fornminner i Sandnes omtales kun generelt, og med en henvisning til kommunens forpliktelser og de rette myndigheter etter loven.

Generelt bakgrunnsmateriell for planarbeidet og relevant informasjon er lagt til planens vedlegg.

Kulturminneregister

Til planen er det opprettet et eget digitalt kulturminneregister over kulturminneobjekter i kommunen. Her kan man finne informasjon om de enkelte kulturminner, som byggår, stiltype, tidligere funksjon, verneklasse samt beliggenhet. Databasen bygger på tidligere innsamlet og registrert informasjon om kulturminnene, og ved å gjøre de eksisterende registre tilgjengelig digitalt gjennom internett vil det fungere som et mer hensiktsmessig oppslagsverk for alle.

Plankart/temakart

Til planen er tilhørende en egen kartdel som synliggjør forekomster av kulturminner, geografisk spredning og beliggenhet for kulturminneobjekter samt status for disse.

Definisjon av vernegrupper

1 Fredete objekter:

Objekter eldre enn 1537 (før reformasjonen), bestående byggverk eldre enn 1650, skip eldre enn 100 år er automatisk fredet etter kulturminneloven. Nyere tids kulturminner (etter 1650) kan vedtaksfredes. Merket i plankart og omtalt i registre (kommunalt + SEFRAK).

2 Verneverdige objekter:

Regulerte eller aktuelle for regulering til spesialområde bevaring. Vurdert etter følgende faglige kriterier:

- Representativitet
- Alder
- Sammenheng/miljø
- Autentisitet
- Fysisk tilstand
- Arkitektonisk/kunstnerisk verdi
- Identitet/symbol
- Økonomi/bruk
- Økologi

Merket i plankart og omtalt i registre (kommunalt + SEFRAK).

3 Bevaringsverdige objekter:

Bør underlegges plan- og bygninglovens generelle bestemmelser. Vurderes etter tilsvarende kriterier som gruppe 2. Merket i plankart og omtalt i registre (kommunalt + SEFRAK).

M Kulturmiljøer:

Områder definert i plankartet, hvor miljømessig sammenheng er viktig. Preget av flere enkeltminner, bebyggelsens struktur, utviklingslinjer eller konsentrasjon av bygnings-type.

Forvaltning (juridiske/økonomiske virkemidler)

Forvaltes av riksantikvaren og fylkeskommunen etter kulturminneloven.

Kommunen kan etablere tilskuddsordning

Forvaltes av kommunen etter plan- og bygningsloven, gjennom

- Kommunedelplan (fagplan, sentrum)
- Reguleringsplan (Norestraen)

Inntil detaljert plan foreligger brukes retningslinjer i kap. 3 som grunnlag for byggesaksbehandling.

Retningslinjer innarbeides i detaljerte planer

Kommunen kan etablere tilskuddsordning

Retningslinjer i kap. 3 brukes som grunnlag for plan- og byggesaksbehandling. Antikvariske retningslinjer (vedl. 4) anbefales ved tiltak.

Kommunen kan etablere tilskuddsordning

Forvaltes etter plan- og bygningsloven gjennom

- Kommunedelplan (fagplan, sentrum)
- Reguleringsplan (Norestraen)

Inntil detaljert plan foreligger brukes retningslinjer i kap. 3 som grunnlag for byggesaksbehandling.

Retningslinjer innarbeides i detaljert plan.

I tillegg vil man bruke virkemidler av praktisk karakter, som faglig veiledning og informasjon. Det er også ønskelig å gjenetablere en kommunal økonomisk insentivordning. Statlige ordninger finnes.

Bydel:	Riska
Sted:	Lavåsvågen
Datering:	ca. 1900
Verneverdi:	2 - Verneverdig

Beskrivelse

Naust og sjøhusmiljøet i Lavåsvågen, kulturmiljø regulert til spesialområde bevaring i 2001.
(Fotografi: I. Strand)

Del 1: Innledning

1.1 Formålet med planen

Kulturminner og kulturmiljøer er kilder til kunnskap, opplevelser og verdiskapning. Kulturminnevern er derfor **ressursforvaltning**, og en naturlig del av planlegging og utvikling av samfunnet.

Planen har til hensikt å fremme en forvaltning av vår kulturarv som vektlegger disse verdiene. Den skal være kommunens styringsredskap i kulturminneforvaltningen, og legges til grunn for saksbehandling og vedtak som vedrører registrerte kulturminner og kulturmiljøer. Planen har en tekstdel og et plankart hvor kulturhistoriske viktige områder er kartfestet med tilhørende forslag til bestemmelser og retningslinjer.

Til planen hører et kulturminneregister, hvor kjente kulturminner og kulturmiljøer er registrert og kartfestet. Registeret er et oppslagsverk som gir informasjon om hvert enkelt kulturminne og status som oppdateres ved behov.

1.2 Faglige begreper - Kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap

Definisjonen av begrepet kulturminner finnes i *Kulturminneloven* som inneholder bestemmelser om formål og virkeområde i overensstemmelse med det gjeldende faglige og verdimeslige tankesett om vern. Herunder også bruk av kulturminner som en del av en *helhetlig* miljø- og ressursforvaltning. Kulturminner og kulturmiljøer representerer sammen med naturarven ikke-fornybare ressurser og må forvaltes i et slikt perspektiv. I denne sammenhengen markerer loven vern av verdier utover de rent materielle og fysiske verdier.

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tradisjon eller tro til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes

Alle kulturminner som er eldre enn 1537 (før reformasjonen), stående byggverk vi vet er fra før 1650 samt skip eldre enn 100 år og som ligger under vann er automatisk fredet. Nyere tids kulturminner (etter 1650) og kulturmiljøer kan vedtaksfredes.

Siste lovendring av kulturminneloven i 1992 la begrepet **kulturmiljøer** inn i kulturminneloven fordi utviklingen har gått i retning av å tenke større helheter i vernearbeid. Språklig sett omfatter kulturmiljø både områder i byer/tettsteder (bygningstilstand) og områder som faller inn under begrepet kulturlandskap. Begrepet dekker alle typer kulturlandskap i betydningen menneskepåvirket landskap, fra sterkt utbygde områder og det intensivt dyrkede landbruksområdet, til marginalt utnyttede skog- og utmarksområder.

Nyårdshuset i Langgata fra 1837 ble vedtaksfredet i 1941. Midtgangshus med søylebislag inspirert av klassiske portaler som er karakteristisk for Sandnesempiren

Begrepet omfatter også forskjellige typer kulturminner som står i tematisk eller funksjonell sammenheng med hverandre og områder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Den menneskelige påvirkning er et viktig element men ikke noe vilkår.

I en videre sammenheng der en ser på kulturmiljøet og naturmiljøet er **landskapet** omgivelsene. Kulturmiljøene inngår i større kulturhistoriske strukturer som en del av landskapets karakter. Landskap hvor påvirkningene og endringene er forårsaket av menneskenes virksomhet kaller vi et *kulturlandskap*. Landskapet kan være lite eller delvis forandret, men danner uansett en ramme omkring kulturminnet eller kulturmiljøet slik vi ser det i dag.

Kulturminnevern er ikke objektivt men bygger på faglige vurderinger og kunnskap om historien. Synet på hva som er verneverdig og har status som kulturminner vil over tid endres, slik tilfellet også er innen andre fagområder. Til verdivurdering av kulturminner og kulturmiljøer er det fra sentralt hold utarbeidet et sett kriterier som legges til grunn for vurderingen av verneverdi.

I de faglige føringene vektlegges følgende kriterier når valg foretas:

- Representativitet
- Alder
- Sammenheng/miljø
- Autentisitet
- Fysisk tilstand
- Arkitektonisk/kunstnerisk verdi
- Identitet/symbol
- Økonomi/bruk
- Økologi

Kriterier det legges mest vekt på, er avhengig av de aktuelle kulturminnene eller kulturmiljøene vi står overfor. Hovedperspektiv er at både mangfold og et representativt utvalg skal prioriteres

Definisjoner – se ordliste vedlegg 7

Buekorpset marsjerer en 17 mai i Storgata, ved krysset med Gjesdalveien.
(Foto: Ukjent. tillh. Jærmuseet)

¹ Lov om kulturminner § 2

² Eks. brygge, naust og havneanlegg i sammenheng med fyr og seilmerker, systemer av fangstgraver og deres forhold til spor etter boplasser eller bygninger i utmark sett sammen med tunets bebyggelse, steingarder osv

1.3 Verdier i kulturminnevernet

Kulturminner og kulturmiljøer er **uerstattelige kilder til kunnskap** om den historiske utviklingen av de fysiske omgivelsene og menneskenes forhold til hverandre og naturen. Vi er forpliktet til å forvalte disse ikke-fornybare ressursene med respekt for menneskene som har levd før oss, og med tanke på vår egen og kommende generasjoner.

Kulturarven representerer kontinuitet i våre fysiske omgivelser som gir betydning for befolkningens trivsel og tilhørighet. For å gi ulike grupper av befolkningen mulighet for tilhørighet og kulturell identitet, er det viktig at kulturminnebestanden avspeiler et best mulig bilde av historien. Kulturminner og kulturmiljøer er **grunnlag for opplevelse** som gir kvalitative verdier.

Kulturminner og kulturmiljøer har **verdi som bruksressurser** og en bevisst satsning på forvaltning og bruk kan gi opphav til næringsutvikling. Gjennom bevaring og gjenbruk av bygningsmiljøer og anlegg i et lang-siktig og samfunnsøkonomisk perspektiv vil det være lønnsomt å bevare mer av den eksisterende bebyggelsen fremfor å bygge nytt.

1.4 Bakgrunn for planarbeidet

Utgangspunktet for arbeidet med revisjon av kulturminneplanen er nye faglige føringer, nye utfordringer og nye behov.

Behov for nytt styringsredskap

Sandnes kommune er i sterk vekst og utvikling, noe som bl.a. resulterer i at ulike kulturmiljøer utsettes for utbyggings- og utviklingspress. Både bygninger, bygningsmiljø og kulturlandskap er i stadig forandring. Planen fra 1991 har de senere år ikke vært et tilstrekkelig styringsredskap i forhold til slike endringer. Kommunene står overfor store omveltninger innen kulturminnevernarbeidet i forbindelse med statlige signaler om delegering av ansvar og myndighet. Endringene vil medføre et større formelt ansvar for kommunene i kulturminnevernet, og det er viktig at kommunen både gjennom kompetanse og planverk står forberedt.

Nye faglige føringer

Fagmiljøet innenfor kulturminnevern legger i dag stor vekt på helhet og sammenheng mellom natur og kultur, mens det tidligere var en sterkere konsentrasjon om det enkelte kulturminneobjekt. Fremstilling av miljømessig sammenheng som bykultur, arbeiderkultur og kystkultur; tema som tidligere var lite fremtredende i vernesammenheng, har dermed fått økt oppmerksomhet. Deler som til sammen danner en større helhet øker forståelsen av tidligere tiders samfunn. En miljømessig sammenheng er en klarere pedagogisk forklaringsmodell som øker forståelsen av bevaring generelt. Sett i sammenheng med nasjonale føringer og endringer i synet på kulturminner er det et stort behov for å etablere nye kriterier for kommunens kulturminner for å sikre verdiene gjennom en ny kulturminnevernplan.

Tidligere Kulturminnevernplan for Sandnes

Den første og eneste kulturminnevernplan for Sandnes kommune ble vedtatt 03.09.91. Sandnes var da den første kommune i Rogaland som presenterte en egen plan for vern av kulturminner. FNs kulturtiår var allerede startet og Sandnes kommune tok dermed del i lokal oppfølging av den internasjonale resolusjon som Norge har vært med på å vedta. Hovedvekten i resolusjonen ligger i å følge opp erkjennelsen av den kulturelle dimensjon i all utvikling – også på det regionale og lokale plan. Et annet hovedmål er styrking av den kulturelle identitet.

I tilknytning til SEFRAC (Sekretariat For Registrering Av faste Kulturminner i Norge) ble et omfattende registreringsarbeid av bygninger og andre minner fra før 1900 gjennomført i kommunen i perioden 1979-1984. I Sandnes ble det registrert ca 1300 objekter og 40 miljøer. Registreringene er plassert i verneklasse A- Verneverdige bygninger, i noen tilfeller med et fredningspotensiale, B- bygninger aktuelle for spesialregulering eller C- bygninger som bør underlegges plan- og bygningslovens generelle bestemmelser, etter en analysemodell utarbeidet for SEFRAC-registret. I tillegg ble det foretatt en tilleggsregistrering av ca 300 objekter fra 1900 – 1945 for å definere

³ Fra Riksantikvarens informasjonshefte nr.3 -1987

de viktigste kulturminnene i kommunen fra tiden etter 1900. Kulturminnevernplanen fra 1991 bygger på dette arbeidet. Planens opprinnelige registerdel over kulturminner omfatter ca. 1600 objekter fordelt på 4 grupperinger hvor gruppe 1 har høyest verdi og gruppe 4 lavest (gruppe 1 – fredete og fredningsverdige, gruppe 2 – bevaringsverdige og spesialregulerte, gruppe 3 – verneverdige og gruppe 4 - andre verneverdige objekter). Grupperingen samsvarer ikke med nasjonale føringer, som etter siste lovendring av kulturminneloven fra 1992 vektlegger at kulturminner er et åpent og verdinøytralt begrep.

Identitet og stedsfølelse

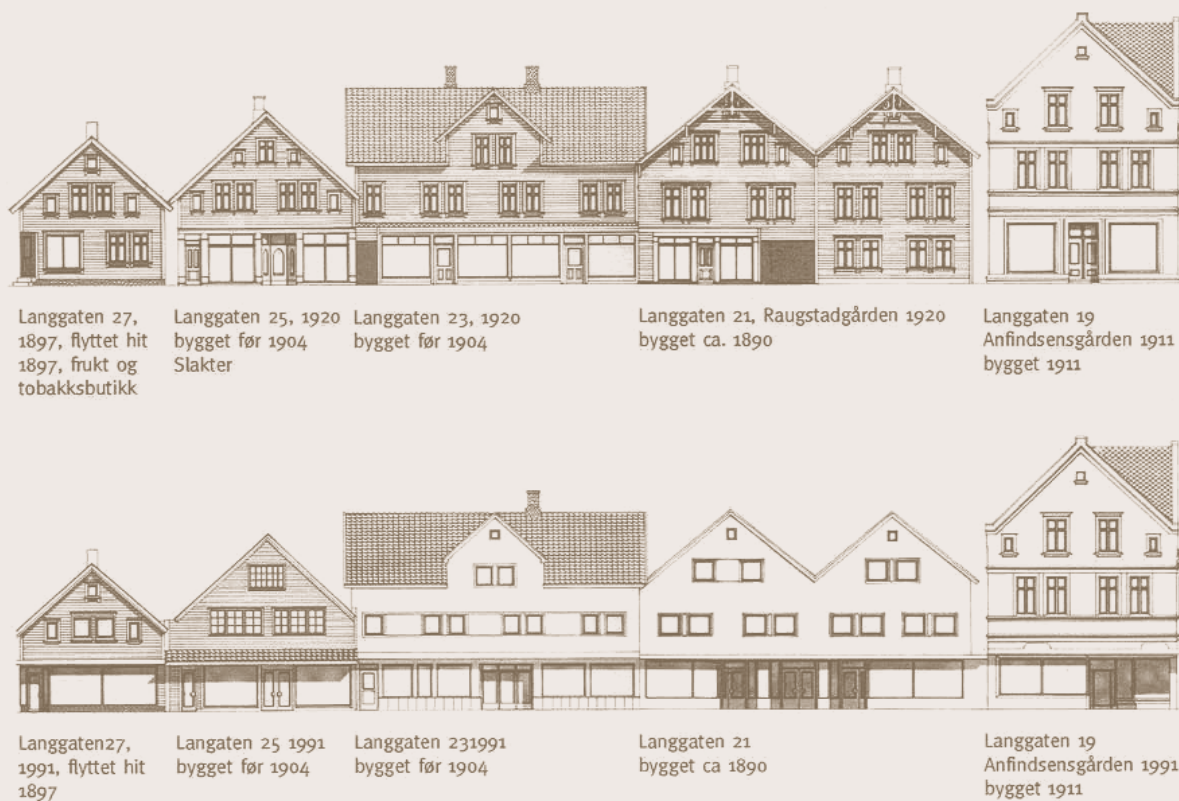
Sandnes er en av landets raskest voksende kommuner, og befolkningsøkningen forårsakes av høy naturlig tilvekst og stor innflytting. Som en betydelig innflytterkommune er det viktig for kommunen å være i stand til å fortelle befolkningen historien om Sandnes.

En del av historiefortellingen vil være synliggjøringen av opprinnelig bebyggelse, og de miljøer som har utviklet seg gjennom tidene. Sandnes har en spennende historie, som dagens og fremtidens innbyggere har rett til å kjenne og fortelle videre.

Sandnesmodellen

Sandnesmodellen er en samarbeidsstrategi som ble igangsatt for å synliggjøre at byens byggeskikk, handels- og næringshistorie kan være en ressurs for byutvikling. Modellen vektlegger lokalt engasjement, formidling av kunnskap om lokalt særpreg og kulturhistoriske kvaliteter for å utvikle en felles visjon for byen. Strategien ser sentrumsutvikling som en kontinuerlig prosess og tillater de enkelte aktørene i byutviklingen å jobbe for å nå egne mål samtidig som kunnskapen og kreativiteten disse legger for dagen kanaliseres inn mot et overordnet helhetssyn for byen.

Langgata og de nærmeste kvartalene er et særpreget bystrøk med bebyggelse fra 1870-årene og fremover. Ved hjelp av arkivarbeid og gamle foto er det utarbeidet tegninger som viser bygningenes opprinnelige fasader. Flere av fasadene i Langgata er blitt tilbakeført som et delprosjekt i arbeidet med Sandnesmodellen. Fasadetegningene viser opprinnelig utseende og slik de så ut i 1991.

Fra Riksantikvarens informasjonshefte nr.3 -1987

⁴ Analysemodellen er utarbeidet av SEFRAK i 1990. Utgangspunktet er en analyse der vernekriteriene utgjør forskjellige delverdier rangert fra 0 til 2. Med utgangspunkt i dette blir bygningens verneverdi gitt etter en tredelt gradering fra A til C. Har et objekt høyeste verdi på en eller flere delverdier har det fredningspotensiale. Utdrag fra "Evaluering av SEFRAK-materialet, Sandnes kommune" Rogaland fylkeskommune, 2001.

Del 2: Status for kulturminnevernet i Sandnes

2.1 Utfordringer

Byvekst

Sandnes er i dag landets åttende største by og har en jevn høy vekst. Den ekspansive utviklingen følges av krav til infrastruktur som på forskjellige måter har ført til inngrep i kommunens arealer. De siste års ekspansive vekst med stor utbygging har lagt press på områder med viktige kulturhistoriske verdier og i flere tilfeller skapt situasjoner som ikke er forenelig med bevaring og/eller kulturminnenes verdi som bygningsressurser.

Landbruk

Modernisering i landbruket sammen med strenge restriksjoner på antall bygg på gården har medført et betydelig tap av kulturminner i landbruket.

Fritid

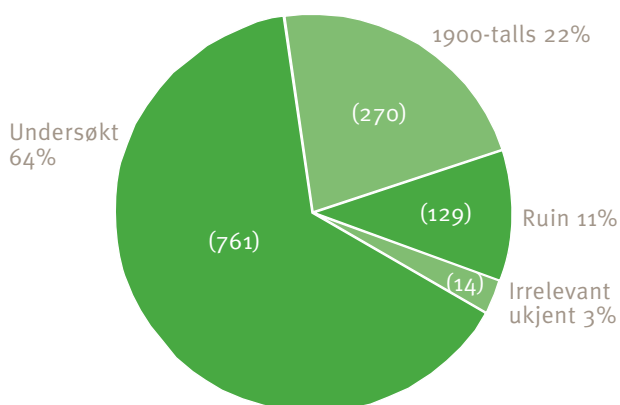
Sandnes har lang historie som ferie- og fritidskommune. Fritidsbebyggelsen er en side av kommunens arkitekturhistorie – bygget for mange befolkningsgrupper i samfunnet. Fra mellomkrigstida finnes det blant annet eksempler på sosial fritidsbebyggelse. Større organisasjoner og bedrifter bygde feriehjem og anlegg for sine medlemmer og ansatte. Dette er lite dokumentert til nå, og det er behov for å fremskaffe en oversikt over representativ fritidsbebyggelse i form av hytter og landsteder. Ønsker om modernisering av fritidseiendommene utgjør et press mot kulturhistoriske verdier.

Kulturminnevern i Sandnes

Erfaringer viser at det har vært et krevende arbeid å verne kulturverdier i Sandnes. At en bygning inngår i kommunens SEFRAK-register eller er registrert som bevarings- eller verneverdig i tidligere kulturminnevernplan, har ikke medført et formelt vern. Flere kulturminner har blitt revet som følge av lav verdiprøving. Høyt tempo i planleggings- og byggeprosesser kombinert med avgjørende vekt på tekniske og økonomiske forhold, har flere steder ført til at kulturminner er tapt. En fagmessig gjennomført undersøkelse dokumenterer en høy tapsprosent for bygninger eldre enn 1900 i Sandnes (se kap 2.2 under)

Grunnlagsmateriale i Sandnes Status MOV Undersøkelsen 2002

(Antall objekter = 1214 vist i parentes)

⁵ I SEFRAK er det registrert faste kulturminner som veier, steingjerder, brønner og lignende i tillegg til bygninger. Totalt sett var dette i 1987 1214 objekter og miljøer hvorav 781 er bygninger. I noen tilfeller er flere bygninger oppført på samme gnr./bnr. og ikke registrert som enkelte SEFRAK-objekter. I nytt kulturminneregister har hvert objekt fått sin egen kulturid. Antallet registrerte kulturminner er 2033 pr. 01.01.2005

2.2 Evaluering av bygninger oppført før 1900 i Sandnes

Det er et nasjonalt resultatmål at det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall skal minimeres, og skal innen 2008 ikke overstige 0,5%.

Ved hjelp av midler fra Riksantikvaren har Sandnes kommune fått gjennomført en evaluering av SEFRAK-registrerte bygninger (oppført før 1900), som en del av et miljøovervåkingsprogram (MOV) sommeren 2002.

Grunnlagsmaterialet for undersøkelsen er SEFRAK-registrerte stående bygninger pr. 1987 som utgjorde 781 objekter.

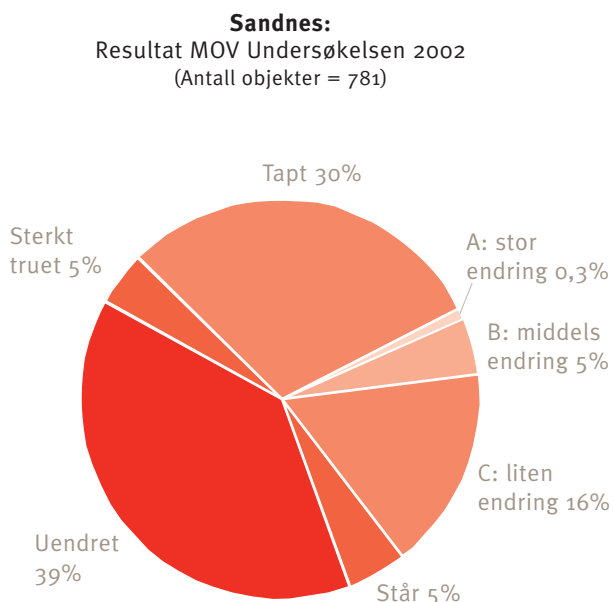
Denne undersøkelsen danner grunnlag for vurderingen av tilstanden for kulturminnene i kommunen.

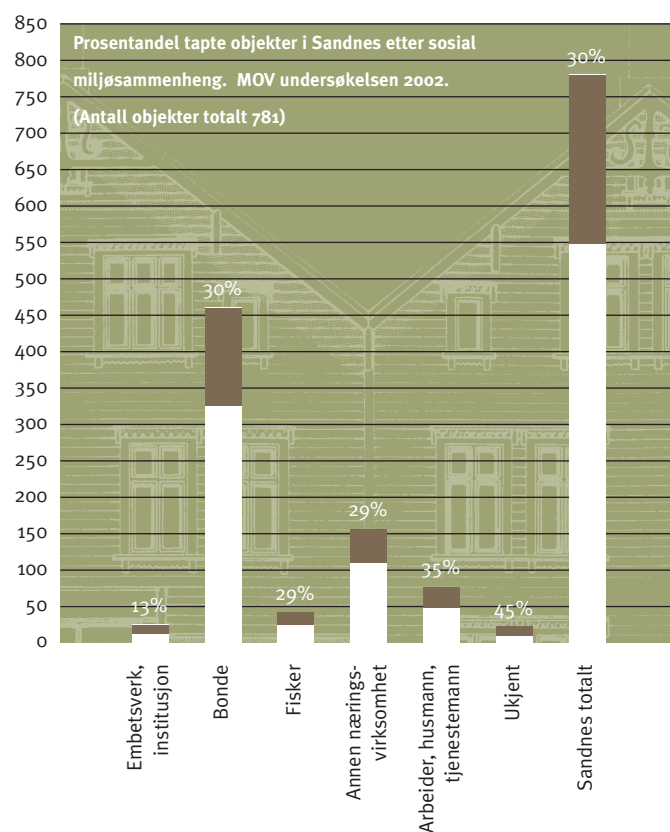
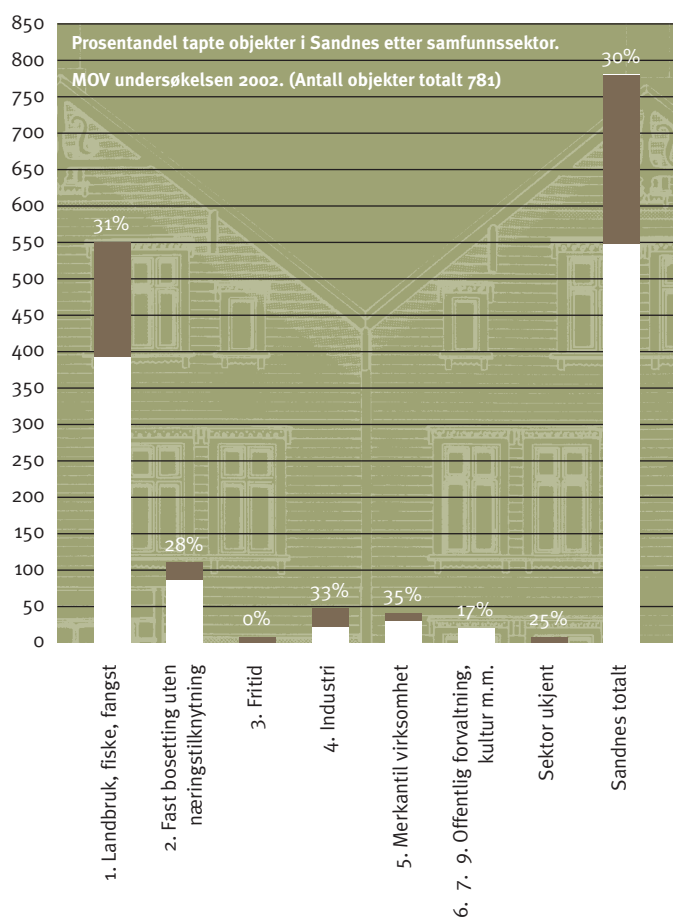
Den foreløpige rapporten viser at

- siden SEFRAK-registrering ble gjennomført (1987) er tapet av kulturminner i Sandnes på hele 30% - den høyeste tapsprosenten i landet. Dette er to ganger landsgjennomsnittet som ligger på 16 %.
- riving for oppføring av ny bygning eller annen arealbruk er den viktigste direkte årsak til at bygninger går tapt og utgjør over halvparten av tilfellene.
- størstedelen av de registrerte tapte kulturminnene relateres til landbruk og bosetting.
- Tap, truet og stor endring viser andelen der kulturminnene er borte for alltid eller sterkt svekket

Undersøkelsen viser at det har skjedd en endring i sammensetningen av kulturminnebestanden. Tap og endring har slått ulikt ut i forhold til samfunnssektor, sosial miljøsammenheng og hustyper. I alt er 23 tun/anlegg helt radert ut, det gjelder 14 gårdsanlegg og 9 anlegg knyttet til andre næringer/bymiljø. Rundt 60 hus som er tapt sto i nær miljømessig sammenheng med annen registrert bebyggelse, de fleste i gårdstun. Dette har igjen ført til at miljøverdien for de gjenstående er berørt og oftest redusert.

Tapsandelen er høy for hus som dokumenterer småkårsfolks historie. Det gjelder arbeidere knyttet til Sandnes industrihistorie og husmannsplasser i jordbruket. Hus i denne kategorien er også mye endret og viser at det har skjedd relativt mye i bygningsmiljøene som dokumenterer vanlige folks historie i motsetning til bygninger som representerer det offentlige, embetsverk, institusjoner og lignende. Se tabeller

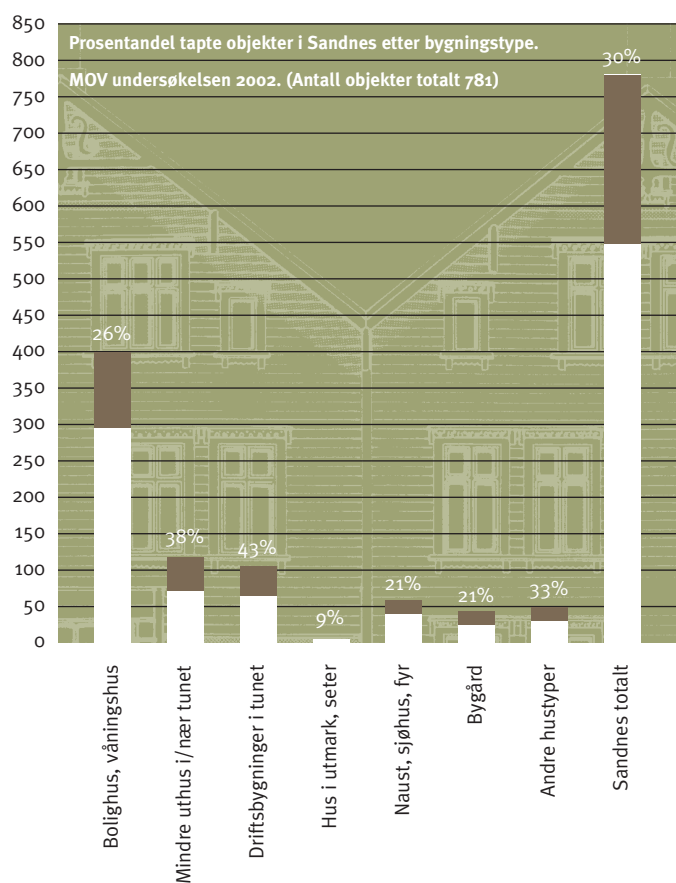

For bygningstype bygård som gjelder hus for kombinert bolig og andre "urbane" virksomheter, er tapet lavere. Dette kan ses i sammenheng med kommunenes forvaltningspolitikk for miljøene med sentrumsbebyggelse i Langgata og på Norestraen. Resultater fra byutviklingsprosjektet Sandnes-modellen har synliggjort at denne hustypen har vært lettere å tilpasse opprinnelig funksjon. Videreutvikling av de mindre, i utgangspunktet eierdrevne, bygårdene har falt godt inn i strukturen av småskalabutikker og virksomheter.

Kulturminnevernplanen for Sandnes fra 1991 omhandler i prinsippet alle SEFRAK-registrerte hus og andre kulturminner, i tillegg til yngre bebyggelse/miljøer. I perioden fra SEFRAK-registreringen var ferdig i 1987 til behandling og vedtak av planen, var litt over 100 registrerte hus gått tapt, for disse finnes det derfor ikke noen verne vurdering. MOV-undersøkelsen teller ikke hus bygd etter 1900, og omfatter således ikke alle registrerte kulturminner, men gir en indikasjon på situasjonen.

Planen fra 1991 deler kulturminnene inn i fire grupper som angir den verneverdi/vernekategori som ble vedtatt for dem. Tapene for registrerte bygninger i kulturminnevernplanen fra 1991 fordeler seg i verneklasse som følger:

⁶ 34 bygninger er i så dårlig teknisk tilstand at de er rivningsruet (5%). Endringstype A bygninger sterkt ombygget, mindre påbygg og utskifting av ytre bygningselementer utgjør endringstype B og C.

Jærveien 23 var oppført i 1870-årene, og har foruten å være bolig for eieren, gitt rom for mange funksjoner, blant annet skystasjon og lokaler for Lars Øglønds sykkelverksted. Bygningen ble registrert i SEFRAK i 1984 med høy grad av egenverdi og høygrad av verneverdi som del av miljø. Huset ble revet for utbygging av eiendommen noen få år etter registreringen i 1984, og en av bygningene i kategoriene "ikke ble nevnt i planen".
(Foto SEFRAK, 1984)

Verneklasse	Bygninger oppført før 1900	Tapt	Andel av alle tap
1 Fredningsverdige	17	4	2%
2 Bevaringsverdige	120	13	6%
3 Verneverdige	185	28	12%
4 Andre verneverdige	346	90	38%
Ikke nevnt i planen *	113	100	42%
Samlet	781	235	100%

* Bygninger revet i perioden 1987-1991, før vedtak av kulturminnevernplanen

Det begynte med restaurant i den gamle bygården, St. Olavsgt. 38. Etter hvert kom overnattingstilbud, kaffebrenneri, bakeri og potteri i samme gård. Interiøret har referanser til byens historie og næringsgrunnlag. I "Gamlaværket gjestgiveri og tractering", betyr historie og arkitektur særpreg, status og markedsføring.

Bydel:	Ganddal
Sted:	Stokkelandsvatnet/Lunde
Datering:	1941-1944
Verneverdi:	2 - Verneverdig

Beskrivelse

"Tyskermuren" på Ganddal, et kulturminne fra 2. verdenskrig som i tillegg til den kulturhistoriske verdien for regionen, har en stor symbol og identitets verdi for befolkningen i lokalmiljøet. Deler av muren er i dag synlig ved Stokkelandsvannet, Lundetunet og Lundehagen. (Foto: Simon & Gaare)

Del 3: KULTURMINNER I SANDNES - plandel

Sandnes sentrum fra nordvest. (Ukjent fotograf, tilh. Sandnes museum, avdeling av Jærmuseet)

3.1 Visjon

Kommuneplanens visjon, vedtatt av bystyret november 2002 lyder "Sammen om et aktivt og livskraftig samfunn". Vern av kulturminner synliggjør aktivitet og livskraft i gårsdagens samfunn. Kulturminnene er identitetsskapende elementer som bidrar til stedsforståelse i den videre byutviklingen, og samtidig representerer ressurser og opplevelser.

Visjon for kulturminnearbeidet:

Kulturminner og kulturmiljøer skal bidra til å styrke trivsel, identitet og verdiskaping i Sandnes.

3.2 Generelle mål og virkemidler for kulturminnevernet

Planens hovedgrep er å vektlegge bevaring av *kulturhistoriske miljøer*, for å synliggjøre kulturminnernes historiske sammenheng og geografiske beliggenhet. Dette er gjort på bakgrunn av at kulturminnene der

de ligger, har vesentlig betydning for miljøene. Kulturminnevern er et vidt begrep som dekker all vern av kultur, det vil si spor etter menneskelig virksomhet, til alle tider, materielt og immaterielt. Planen skal gjelde vern av kulturminner og kulturmiljøer, og samtidig legge stor vekt på samspillet mellom gammelt og nytt.

Generelle mål for kulturminnevernet i Sandnes er å:

dokumentere dagens og gårsdagens Sandnes for ettertiden
bevare representative kulturminner og kulturmiljøer fra fortid og samtid
utvikle kulturminneverdiene på bevisst måte og utnytte potensialet i historiske spor
synliggjøre kulturminner og kulturmiljøer for allmennheten (formidle/tilgjengeliggjøre)
– som historiefortellere og identifikasjonsobjekter

Generelle virkemidler

- Fastlegge verdifulle kulturmiljøer som *spesialområde bevaring* med relevante bestemmelser og retningslinjer.
- Oppdatere og drifte et *elektronisk register*, basert på
 - resultat av evaluering av SEFRAK-registeret
 - tilleggsregistreringer av bygninger yngre enn 1900, hovedsakelig i sentrum
- Bidra til å synliggjøre historien om Sandnes gjennom Sandnes museum
- Styrke kunnskapsformidlingen, informasjon og veiledning i spørsmål som angår kulturminner og kulturmiljøer gjennom kommunens *kulturvernleder*.
- Etablere *tilskuddsordning* og gjøre god bruk av eksisterende ordninger i landbruket
- Videreføre *Sandnesmodellen* som arbeidsmetode for alle tiltak som berører verneverdige objekter eller miljøer.
- Utnytte Plan- og bygningslovens bestemmelser eksempelvis ved pålagt *vedlikehold* (jf pbl §89) for verneverdige objekter som trues av forfall
- Synliggjøre byggets opprinnelse og intensjon i fasader ved funksjonsendring av offentlige bygg og næringsbygg
- Utarbeide bevaringsplan for kirkegårder, ferdselsårer og fritidsbebyggelse av kulturhistorisk verdi.
- Foreta en tilleggsregistrering av viktige kulturminner fra 20. århundre
- Etablere en miljø- og gjenbruksstasjon for antikvarisk bygningsmateriale

Andre virkemidler

I perioden 1994-2000 hadde Sandnes kommune en egen tilskuddsordning til "Rehabilitering/restaurering av verneverdige bygg og anlegg" etter gitte kriterier. En tilsvarende ordning bør gjenetableres som motivasjonsfaktor for fremtidig bevaring av kulturminner i Sandnes etter mønster fra andre kommuner i regionen.

3.3 Båndlegging av områder

De neste sidene beskriver kort status, mål og virkemidler innenfor definerte områder med spesiell kulturhistorisk verdi. (K) markerer mål og virkemidler vedtatt i kommuneplanen, (M) tilsvarende fra miljøplanen.

Planen legger opp til en arealmessig avgrensning av kulturmiljøer som samtidig gis en områdedefinisjon ut fra karakter og historie. Dette vil være et viktig virkemiddel til å synliggjøre historisk utvikling og samtidig styrke stedsidentiteten.

De områdene som vises på illustrasjonskartet representerer kulturmiljø som gir stedene en historisk forankring og identitet. Områdene avgrenses slik det fremgår av kartet. Det er utarbeidet et sett med retningslinjer (se oppsett neste side) som legges til grunn for kulturminneforvaltningen etter planen. Retningslinjene angir hvordan områdene skal forvaltes i forhold til byutvikling, byfornyelse og byggetiltak som restaurering, utskiftning, tilbygg osv.

Retningslinjene får betydning både etter denne planen og for videre planlegging:

- Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes (foreliggende plan) – retningslinjene fungerer retningsgivende for alle tiltak som berører områder og objekter i planen. Gjeldende fra bystyrets vedtak av planen, og inntil den evt. oppheves, eller områdevis avløses av andre planer etter PBL.
- Kommuneplanens arealdel (inkl. sentrumsdel) – retningslinjene fungerer retningsgivende innenfor områder som båndlegges for "regulering til spesialområde bevaring".
- Reguleringsplaner i båndleggingsområder – retningslinjene danner grunnlag for plan og bestemmelser.

Retningslinjene gjelder for områder som foreslås båndlagt/regulert til spesialområde bevaring og for enkeltobjekter som ikke forutsettes regulert.

§1 Hensikten med reguleringsformålet med tilhørende bestemmelser er å bevare, videreutvikle og dels gjenopprette områdets kulturhistoriske, arkitektoniske og miljømessige verdier i sammenheng med omkringliggende miljø. Tiltak som virker skjemmende og som kommer i konflikt med planens målsetning, tillates ikke.

§2 Den bestående bebyggelsen i området tillates ikke revet. En skadet bygning eller deler av denne kan nektes revet dersom det etter kommunes skjønn ikke anses som urimelig å pålegge eieren å sette i stand bygningen.

§3 Dersom et skadet bygg erstattes med nybygg, kan kommunen sette som vilkår at evt. ny bygning skal gjenoppføres på sted med samme kotehøyde på gulv, gesims- og mønehøyde, takvinkel og møneretning som det opprinnelige bygg, og med eksteriør iht. §5, dersom dette etter kommunens skjønn er nødvendig for å bevare stedets opprinnelige karakter og miljøkvaliteter.

§4 Bestående bygninger kan utbedres, moderniseres og ombygges forutsatt at bygningens eksteriør med hensyn til målestokk, form, detaljering, materialbruk og farger blir opprettholdt. Kommunen kan kreve at fasadene føres tilbake til tidligere dokumentert utseende, eller til et fasadeuttrykk i samsvar med bygningens alder eller områdets karakter.

§5 Ved utbedring, reparasjon eller evt. gjenoppføring skal opprinnelige bygningsdeler i størst mulig grad tas vare på og gjenbrukes i sin rette sammenheng. Dersom ikke historisk dokumentasjon eller tradisjon tilsier noe annet, skal det ved opplegging av tak benyttes brent, rød enkel-krummet tegl. Glassert, svart tegl benyttes på bygninger der det er tradisjon for slik tekking. Ved utskifting av vinduer skal det benyttes vinduer av tre med glass i faste, gjennomgående sprosser med kittfals i ytre ramme. Tilbygg, påbygg og underbygg, herunder også heving, senking eller endring av takflate, kan tillates når dette etter kommunens skjønn er godt tilpasset i forhold til bygningen og bygningsmiljøets særpreg og tradisjon. For fasadeutforming og materialbruk m.m. på tilbygg, påbygg og underbygg gjelder §4.

19

§6 Nybygg kan godkjennes innenfor planområdet under forutsetning av at områdets miljø- og verneverdi ikke reduseres (jfr. §1). Nybygg skal gis en plassering og utforming mht. størrelse, form, materialer, detaljering, farger og lignende som harmonerer, med den eksisterende verneverdige struktur og bebyggelse i området.

§7 Eksisterende utomhusanlegg og kulturlandskap som veier, brygger, terrasser, trapper, steingjerder med mer skal bevares eller kreves tilbakeført og kan ikke fjernes uten kommunes godkjenning. Utbedring av slike kulturminner skal skje ved bruk av tradisjonelle materialer og teknikker. Nye utomhusanlegg skal i utforming og materialbruk tilpasses terrenget og skal harmonere med stedets karakter. Eksisterende plasser, gate/veiforløp, smau og hevede snarveier skal opprettholdes.

§8 Inngrep i terreng og vegetasjon utover vanlig skjøtsel er ikke tillatt. Dette gjelder også lagring, tilrigging, massedeposering og annen bruk av ubebygget areal når dette etter kommunes skjønn vil komme i strid med reguleringsplanens målsetning (§1). Tekniske innretninger, herunder også skilt og reklame, kan ikke settes opp uten at kommunen på forhånd har gitt samtykke. Særlig skjemmende tiltak av denne art er ikke tillatt. Slike innretninger skal gis en diskret utforming, og ha en plassering, materialbruk og fargevalg som harmonerer med områdets karakter og tradisjon.

§9 Arbeider og tiltak som medfører at automatisk fredet kulturminne tildekkes, skjules eller på annen måte utilbørlig skjemmes er ikke tillatt, jfr. kulturminneloven.

§10 Anlegg i sjø som ikke innebærer inngrep på sjøbunnen, kan godkjennes innenfor planområdet under forutsetning av at områdets miljø- og verneverdi ikke reduseres (jfr. §1). Slike anlegg skal gis en plassering og utforming mht. størrelse, form, materialer, detaljering, farger og lignende som harmonerer med områdets karakter og tradisjon. Før det tillates inngrep på sjøbunnen skal det være foretatt forutgående undersøkelse av Norsk Sjøfartsmuseum, jfr. kulturminneloven.

§11 Når særlige grunner foreligger kan kommunen gi dispensasjon fra bestemmelsene i reguleringsplanen. Søknad om dispensasjon skal være begrunnet.

§12 Kommunen kan i forbindelse med bebyggelsesplaner og byggesaker forlange fremlagt tilstrekkelig underlagsmateriale for å vurdere helheter og detaljer, gjenopprette områdets kulturhistoriske, arkitektoniske og miljømessige verdier i sammenheng med omkringliggende miljø.

§13 Svært viktige kulturlandskapsområder skal bevares. Viktige kulturlandskapsområder bør bevares.

Både innenfor og utenfor de definerte områdene vil det være enkeltbygninger og objekter som har ulik status i forhold til de nevnte kategorier; 1, 2 og 3. Disse fordeler seg slik på vernegrupper:

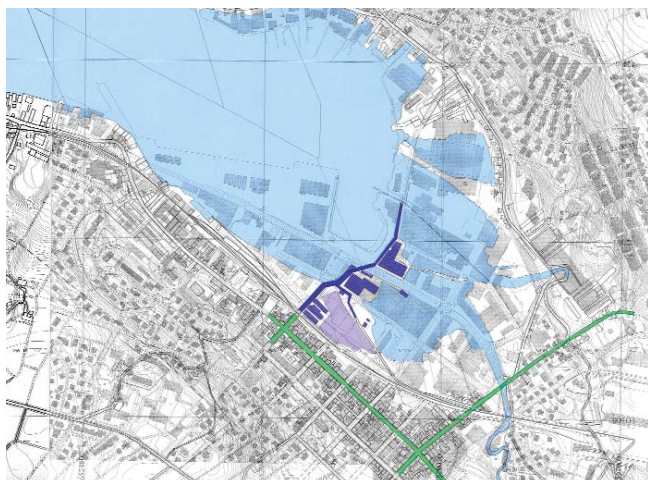
Vernegruppe		Antall i Sandnes
1	Fredet/fredningverdige	15/25
2	Bevaringsverdige/ spesialregulert bevaring	249
3	Verneverdige	1477
M	Kulturmiljøer/ miljømessig sammenheng	624

Antall i Sandnes refererer til antall registrerte kulturminner med unik kultur-id i kulturminnedatabasen pr. 01.01.05. Kulturminner i vernegruppe 1, 2 eller 3 kan også være registrert som kulturmiljø.

Sandnes på slutten av 1950-årene. (Flyfoto: Fjellanger-Widerøe)

Situasjonskartet over Sandnes sentrum viser opprinnelig sjølinje fra ca. 1900 og dagens situasjon. Kartfremstillingen synliggjør de historiske utviklingslinjene. (Ill. av André. S. Marandon 2002).

3.4 Overordnede kulturmiljøer

Områder med høy konsentrasjon av kulturhistorisk bebyggelse båndlegges. Forvaltningen av disse områdene skal skje i tråd med de prinsipper som følger bestemmelsene ovenfor.

3.4.1 Bebyggelsen i det sentrale byområdet – historien om Sandnes

Sandnes har utviklet seg fra å være et tettsted ved stræen til å bli en regulert bystruktur fra 1860-årene. Struktur og bygningstyper forskjellige steder i områdene i og rundt sentrum forteller oss om byens utviklingshistorie. Gjennom bygningstypene får vi kunnskap om funksjon og virksomheter, plasseringen og utvikling av områder forteller om byens ekspansjonsperioder og sosiale forhold, samt om tidenes moter og trender innen boligbygging.

Bysamfunnet har hatt flere utviklingsperioder og det eksisterende bygningsmiljøet viser en etappevis utvikling. Ved å definere og synliggjøre de kulturhistoriske miljøene som er viktig for å fortsatt kunne fortelle "historien om Sandnes", vil man fortsatt kunne bevare det gjenværende og styrke det historiske bildet og bebyggelsesmønster. Det fleste kvartaler har vært gjenstand for sanering og fortetting uten hensyn til de historiske kvalitetene disse områdene representerer. Flere av bygningene og områdene har vært gjenstand for sanering og ombygging av ulik grad. Samlet sett har dette svekket den historiske bebyggelsen, både som dokumentasjon og for visualisering av "historien om Sandnes".

Utfordringer

Den største utfordringen er å ivareta historiske spor i et sentrum med sterke utbyggingsinteresser. Krav om modernisering i handelskonsepter medfører et press på eksisterende bebyggelse.

I lys av dette vil følgende forhold være viktig å følge opp:

- Vurdere verneverdig bygningsmasse som kan utnyttes til bl.a. boligformål og blendede byfunksjoner.
- Skape vinn-vinn situasjoner i utbyggingen ved at den historiske dimensjonen vil kunne være et viktig grunnlag for å skape god atmosfære og godt bymiljø.

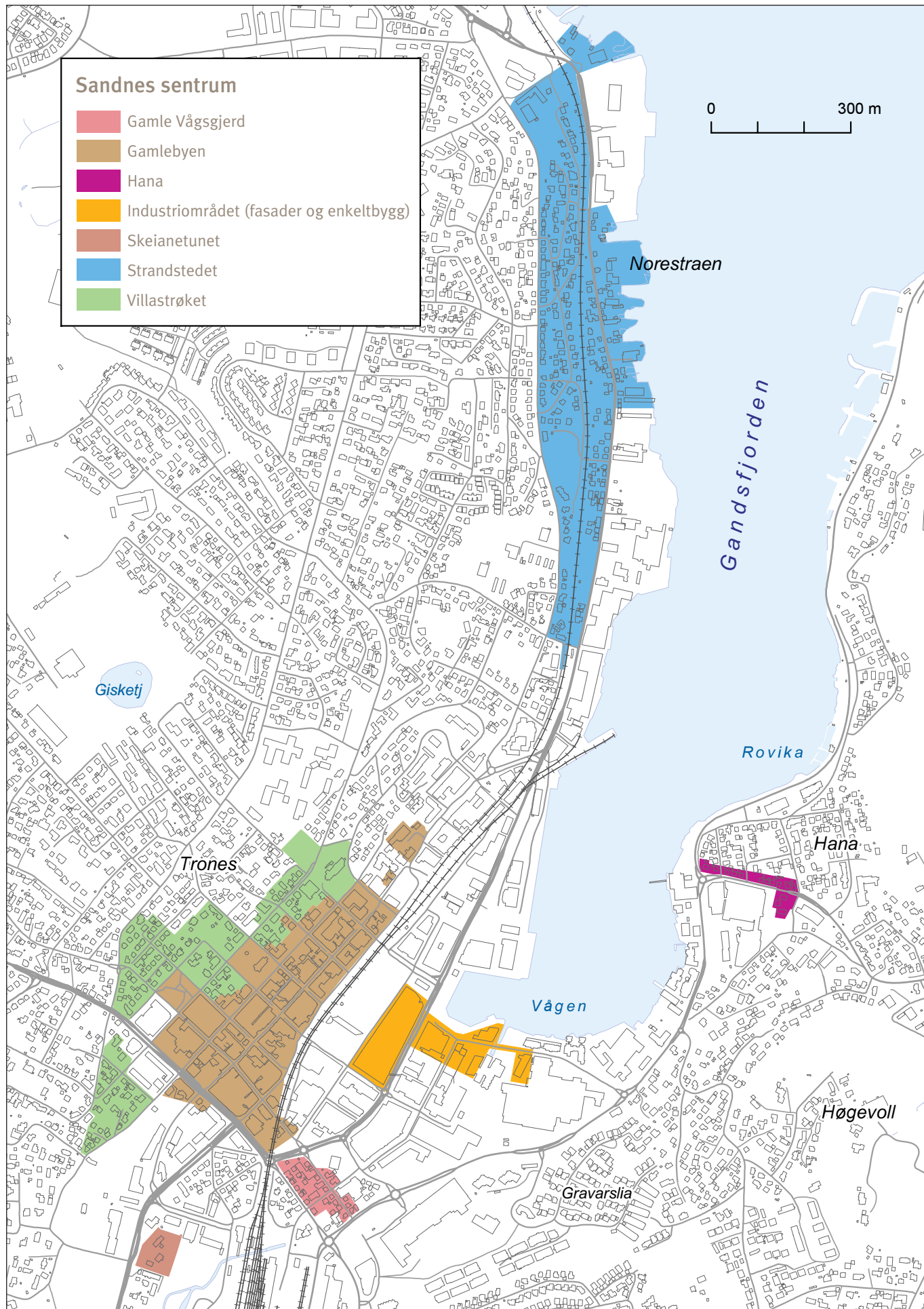
Mål	Strategier og tiltak innenfor områdene
Byens historie og utvikling skal synliggjøres ved å definere og navngi områder i byen etter historisk utvikling og virksomhet: • Norestraen, "strandstedet" • Den "gamle byen" • Industriområdet i Vågen • Gamle Vågsgjerd • Villastrøket	• Styre og stimulere til god byggeskikk og felles identitet. • Aktiv bruk av Sandnesmodellen som arbeidsmetode, hvor historiske premisser er grunnleggende for byutviklingen. • Vurdere pålegg om vedlikehold for eldre, utsatt bebyggelse (jf. PBL § 89). • Plan for opprusting av off.rom, med særlig vekt på å sikre god kontakt med fjorden (K). Gjenetablere visuell kontakt mellom Vågen/Kulturhusområdet og ytre del av Gandsfjorden, Lifjell og Ryfylke. • Kunstnerisk visualisering av opprinnelig sjølinje i de utfylte områdene (inkl. Festplassen og Torgalmenningen). • Turvei langs Gandsfjorden (K). Sikre kulturminneverdiene langs turveien • Bruk av kulturvernleder som kunnskapsformidler, veileder og rådgiver ved byutviklingsprosjekter i og omkring definerte områder/objekter i planen

Historiske soner i Sandnes

I sentrum finner man alle typer bygninger som samlet sett representerer hele kommunens historiske utvikling. I sentrumskjernen kan vi finne spor av gamle landbrukseiendommer, der de ligger vegg i vegg med nyere tids forretningsbygg. Innenfor de etablerte by-kvartaler ligger store herskaps hus og mindre arbeiderboliger. Industrivirksomheten i Vågen har fortsatt synlige spor.

Kartet neste side viser en områdeavgrensning som hver for seg og samlet bidrar til å fortelle historien om Sandnes. De historiske sonene er gitt områdenavn for å synliggjøre en historisk struktur og byens utviklingslinjer.

Ved å avgrense de historiske sonene vil også områder som egnes for fremtidig byutvikling bli synliggjort. Bystruktur, bygningssammensetning, og typologi har en lesbarhet som kan defineres i avgrensede områder og samtidig gi forutsigbarhet i fremtidige byutviklingsprosjekter. Innenfor hvert av områdene skal det utarbeides retningslinjer mht fremtidig sikring, fortetting og forvaltning. Ved å gjøre bruk av en strategi basert på stedsanalyse og en helhetlig planlegging for byutvikling kan kulturminneverdiene sikres og bevares i samspill med nybygg.

Det eldste strandstedet – Norestraen

De første strandsitterne etablerte seg langs sjøkanten ved Gandsfjorden på midten av 1600-tallet og denne bosettingen danner grunnlaget for strandstedet.

Området vi i dag omtaler som Norestraen vokste fram som et tettsted fra slutten av 1700-tallet. Norestraen representerer den tidligste bebyggelsen i Sandnes, og var et sammensatt samfunn der innbyggerne gjennom tidene har drevet vekselvis med jordbruk, sjøbruk og teglindustri.

Bygningsstruktur og ferdselsåre ble utviklet langs sjøen etter hvert som strandstedet vokste frem, og fikk sin form etter veien og strandlinjen. Dagens bebyggelse på Norestraen karakteriseres av en individuell og gradvis utvikling, som viser et vidt spekter i alder, type, størrelse og stilpreg. Bygningshistorien i området er svært sammensatt og har ulike kulturhistoriske kvaliteter.

Norestraen er i dag et av de viktigste kulturhistoriske miljøer i sentrum av Sandnes. Kulturminneverdien er svært høy og området ble regulert til spesialområde bevaring i 1996.

Utfordring

Den største utfordringen for Norestraen vil være å sikre et helhetlig vern av det kulturhistoriske miljøet i nært samspill med det økte utbyggingspresset som tilligger området med høye forventninger til tetthet. I lys av dette vil følgende forhold være viktig:

- Utvikle Norestraen som et attraktivt sentrumsnært bolig-, nærings- og rekreasjonsområde.

Sjøhus var tidligere et karakteristisk innslag langs sjøen. Strandgt. 117 er i dag eneste gjenværende eksemplar. Foto under fra ca. 1900. (Foto tilh. Jan Eek)

23

Mål

Kulturminneplanen skal sikre at kulturmiljøet på Norestraen bevares og sikres i nye utviklingsprosjekter

Strategier og tiltak innenfor området Norestraen

- Revisjon av reguleringsplanen for Norestraen med tanke på helhetlig bevaring av kulturmiljøet, der viktige premisser for fortetting blir en vesentlig del av planen.
- Fremheve eksisterende, originale kvaliteter tilbakeføre til tidligere kvaliteter der det er mulig, samt utvikle nye prosjekter tilpasset historiske omgivelser, og med sikte på å komplettere bygnings- og gatemiljøet.

Den “gamle byen” – Langgata og kvartalene

Tettstedet ble utvidet sørover og ladestedet opprettet i 1860 i området rundt Langgata.

Bebyggelsen preges av kvartalsstruktur satt sammen av forskjellige typer næring og virksomhet knyttet til handel og industri. Kvartalene har i tillegg til bolighus, ofte i kombinasjon med erverv og næring, som samlet danner en bymessig bebyggelse.

Bygningsmiljøet omkring Langgata er historisk interessant som bystruktur, og har samtidig et stort utvalg av enkeltbygg som representerer en viktig del av byens historie. Noen kvartaler har i tillegg andre bygninger med funksjoner knyttet til gardsdrift og annen virksomhet. Disse bygningene hadde opprinnelig funksjon som stall, lager og uthus. Flere av bygningene

Langgata fotografert fra nord ca. 1900
(tillh. Sandnes museum, avdeling av Jærmuseet)

Brosjyre for kvartalsutvikling,
Sandnes kommune byplan 2002

har mistet sitt opprinnelige uttrykk ved at trender gjennom tidene har innført nye fasade- og takmateriale, vindusløsninger og baldakinløsninger. Kvartalsstrukturen og bebyggelsesmønsteret i området Langgata med de tilhørende kvartaler gir oss i dag et bilde som forteller historien om byens tilblivelse, næringsgrunnlag og virksomheter. Kvartalsstrukturen ble etablert etter reguleringsplan vedtatt v/kgl.res. 19.07.1858.

I forbindelse med arbeidet med Sandnes-modellen ble revitaliseringsprosjektet videreført i 2002 med et delprosjekt, kvartalsutvikling for området langs Langgata. Prosjektet har satt fokus på flere forhold som kan bidra til å styrke attraktiviteten og mangfoldet ved å aktivisere de indre kvartalsrom. Bygningene i bakgårdsrommene var tidligere bygninger knyttet til forskjellige funksjoner til bolighusene; stall, uthus, verksted og lignende. Ved å bygge videre på eksisterende bebyggelsestruktur, vil en skape rom og opplevelser som blir særegne for hvert kvartal. Bygninger som tilgrenser disse rommene er av ulik kategori, og gir muligheter for å skape individuelt tilpassede løsninger som harmonerer med den gamle bebyggelsen.

Utfordring

Den viktigste utfordringen for dette området vil – i forbindelse med nye utbyggingsprosjekt, være å sikre kvartalsstrukturens volum og skala.

Mål

Byen skal ha et attraktivt og levende sentrum. (K)

Langgata og kvartalene omkring, den ”gamle byen” med handelskvartalene, skal videreutvikles som et attraktivt og identitetsskapende område for byen.

Fremme innbyggernes opplevelse og identitetsfølelse i forhold til nærmiljø og kommune (K/M)

Strategier og tiltak innenfor området Langgata og kvartalene

Stimulere til god byggeskikk og felles identitet:

- Utarbeide en samlet plan for sentrumsområdet som ivaretar historiske kvaliteter i byutviklingen gjennom bl.a. retningslinjer for kvartalsstruktur, byggehøyer og fasader (kommunedelplan for sentrum)
- Etablere og vedlikeholde en bykatalog som fremmer en kvalitetsrettet, helhetlig og langsiktig byutvikling basert på en felles byidentitet. (K). Katalogen må ses i sammenheng med sentrumsplanen, og bl.a. omfatte estetiske retningslinjer og krav for standard på belegg, møblering, skilt og bruk av reklame i offentlige uterom
- Opprusting av Festplassen og Torgalmenningen (K), som åpne og allment tilgjengelige områder.
- Videreføre kvartalsutviklingsprosjektet som synliggjør mulighetsbilder i kvartalsstrukturen (videreføring av prosjekt ”revitalisering av Langgata og omkringliggende kvartaler”)

Industriområdet

Industrialiseringen var en forutsetning for Sandnes som by. Det sammenhengende industrimiljøet innerst i Vågen ble utbygd på fyllinger av gammel fjærgrunn fra sist på 1800-tallet til 1930-årene. Industritradisjonene dokumenteres av enkeltbygninger som er relatert til de forskjellige virksomhetene. I hovedsak var dette teglverk, tekstil og møller.

De fåtall bygninger som fortsatt synliggjør denne viktige historien til Sandnes ligger i dag som fond mot havnebassenget og viktige offentlige byrom. Bedrifter markedsførte seg gjennom arkitektur. Kvalitetsbygg skulle gi firmaet positiv eksponering både direkte og avbildet på brevark, logoer mv. Verdifulle fasader må ivaretas som dokumentasjon på byens tradisjoner og kulturhistorie.

Utfordring

En hovedutfordring for dette området vil være å eksponere og ivareta industrihistorien.

Fasaden på det tidligere industribygget Sandnes Kamgarn og spinneri fra 1899 har gitt utforming til Kulturhuset, som åpnet i 2000.

Arkitektur av god kvalitet ble bevisst brukt av industrieierne i merkevarebygging. Gustav Helland var arkitekt for flere signalbygg i Sandnes på 1930- og 40 årene. Bilde viser "Øglændbyggene" i Havnegata 4 og 5 på slutten av 1950-årene

25

Mål	Strategier og tiltak innen industriområdet
Byen skal ha et attraktivt og levende sentrum. (K)	Styre og stimulere til god byggeskikk og felles identitet:
Utviklingsprosjekter i gamle industrimiljøer skal ivareta opprinnelige gateløp, viktige byrom og bygningsvolumer.	• Fokus på hvordan havneområdet kan utnyttes som en ressurs som tilfører sentrum viktige kvaliteter. (K) • Utvikle rammer for utvikling av Vågen-området (K) • Sikre at funksjonsendring gjenspeiler original funksjon i fasade/bygningsform
Næringsbyggfasader med arkitektoniske kvaliteter skal ivaretas gjennom byutviklingsprosjekter, for å fremme byens tradisjoner og egenart	• Plan for opprusting av offentlige rom, med særlig vekt på å sikre god kontakt med fjorden (K). Gjenetablere visuell kontakt mellom Vågen/Kulturhusområdet og ytre del av Gandsfjorden, Lifjell og Ryfylke. • Kunstnerisk visualisering av opprinnelig sjølinje i de utfylte områdene (inkl. Festplassen og Torgalmenningen). • Turvei langs Gandsfjorden (K) • Fasader og bygninger mot Havnegaten foreslås identifisert som industriområdet som må bevares.

”Gamle Vågsgjerd” - Industri og håndverksarbeidernes boligområde

I kvartalene rundt Gjesdalsveien vokste det fram en tett bypreget bebyggelse i årene etter 1900. I hovedsak var dette enkle trehus for arbeidere og håndverkere, samt noen mindre verksteder.

Området var fritatt fra murtvangen som på samme tid var gjeldende i ”villastrøket”. Bebyggelsen lå ved en tidligere viktig hovedinnsfartsåre til byen og nært de store fabrikkene i Vågen. Sentrale bygg i kvartalene er bedehusene Elim (1879) og det yngre Tabernaklet. Området utgjør en del av kvartalsstrukturen fra byplanen av 1859, og dokumenterer arbeiderklassens bo- og levevilkår knyttet til både arbeids- og åndsliv. Et ensartet mindre område arbeiderboliger finnes i Pilabakken.

Utfordringer

Hovedutfordringen for dette området vil være å bevare miljøkvaliteter i området, særpreg og skala.

Parti fra Gjesdalsveien, 2004

Gjesdalsveien ved århundreskifte. (Fotograf Ingvald Dahle, tilh. Jærmuseet)

Gjesdalsveien Sandnes.

Ingvald Dahle, Sandnes

Mål

Byen skal ha et attraktivt og levende sentrum. (K)

Strategier og tiltak innenfor området ”Gamle Vågsgjerd” - arbeiderkvartalene

Gjennom sentrumsplan – styre og stimulere til god byggeskikk og felles identitet:
Legge til rette for at eldre bomiljøer kan leve side om side med nyere bomiljøer. Sikre at fornyelse skjer innenfor rammer som ivaretar historisk preg, bl.a. med bruk av Sandnesmodellen.

Villastrøket

På markene vest for sentrumsbebyggelsen vokste det fra 1880-årene frem et boligområde med villakarakter. Fremveksten av denne bebyggelsen fortsatte til 1930-årene og utgjør i dag et større område bestående av større eneboliger med tilhørende hager.

Murtvengen som ble gjort gjeldende fra 1904 førte ikke til at Sandnes ble noen utpreget murby, til tross for den store tilgangen til bygningsmaterialet. Murbebyggelsen er sentrert i området rundt Sandnes kirke til grensen ved Falsensgate. Byggeaktiviteten ble betydelig større utenfor dette området fra perioden 1910 og fremover til ca 1940. Variasjonen i stiltyper er stor, og området har preg av en helhetlig karakter.

Utfordringer

Hovedutfordringen for dette området er å ivareta preg og karakter i videre utvikling og fortetting.

Fra området "villastrøket", hvor en helhetlig bebyggelse i hager utgjør et tidstypisk kulturhistorisk miljø. Her fra Eidsvollsgate og Falsensgate, 2004

27

Mål

Ivareta kulturhistoriske verdier i videreutviklingen av et sentrumsnært boligområde

Strategier og tiltak innenfor Villaområdet

Styre og stimulere til god byggeskikk og felles identitet:
Legge til rette for at eldre bomiljøer kan leve side om side med nyere bomiljøer.
Sikre at fornyelse skjer innenfor rammer som ivaretar historisk preg, bl.a. med bruk av Sandnesmodellen.

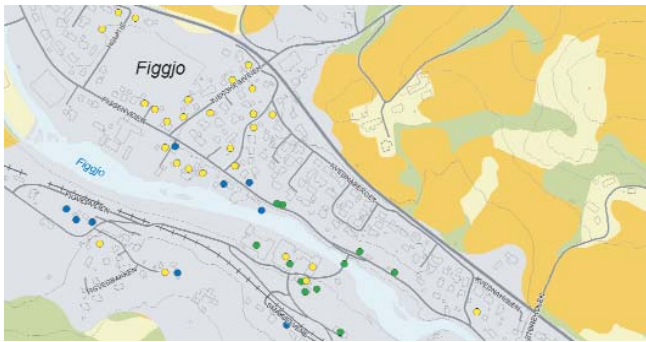
3.4.2 Tettsteder utenfor sentrum

Figgjo

Figgjo er i dag et enestående kulturhistorisk dokument på et industrimiljø som viser en intakt struktur fra tiden rundt 1900.

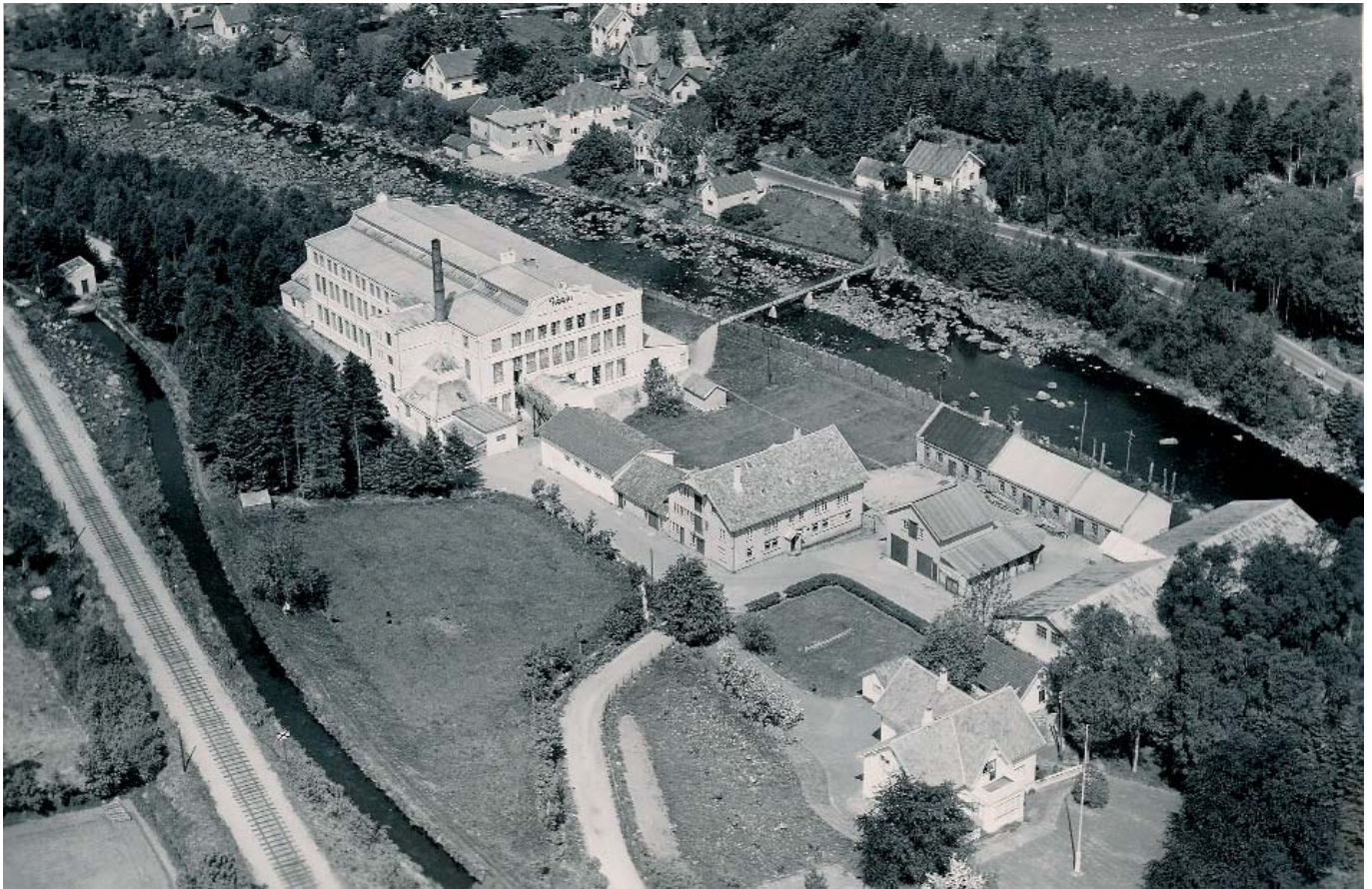
Industristedet Figgjo har utgangspunkt i *Figgens Uldvarefabrik*, som ble grunnlagt i 1889. Den eksisterende fabrikkbygningen ble oppført etter brannen i 1904. Fabrikkkanlegget ble anlagt ved Figgjoelva og i området rundt ble det fra begynnelsen av 1900-tallet etablert et samfunn. I tillegg til funksjonsbygninger som kontor- og lagerbygg, verksteder og uthus ble det oppført boliger for disponent, funksjonærer og arbeidere. Tettstedet Figgjo vokste etter hvert frem med små trehus i hager, skole, bedehus og forsamlingshus.

Utfordring: å bevare industrisamfunnet som regionalt kulturminne. Figgjo som kulturhistorisk industriområde må reguleres til spesialområde bevaring med retningslinjer for utvikling

28

Figgjo fotografert 1950-årene (*Widerøe*)

Hana

Hana er et område som er rikt på kulturminner som dekker et vidt spekter med hensyn til alder, type, næring og sosial tilhørighet.

Flere av kulturminnene, både enkeltvis og i miljømessig sammenheng, har høy verneverdi. Langs Hanaveien står en tett rekke tregårder fra århundreskifte med en bymessig karakter. Graden av opprinnelighet varierer, sett under ett har miljøet bevart mye av sitt opphavelige preg og utgjør en karakteristisk profil. Langs skippergata finnes en rekke enkle, mindre bolighus fra samme tidsperiode.

Utfordring: Ivareta de kulturhistoriske verdier i den videre utvikling

Hommersåk

Kulturminnene i området gjenspeiler det varierte næringsgrunnlaget for bygdesenteret

Foruten sjøbruksmiljøet ved Hommersåk kai er det få kulturminner igjen som dokumenterer stedets historie. Miljøet er den eneste gruppe sjøhus ved kai i Sandnes og ble regulert til spesialområde sjøhus/naust i 1977.

Utfordring: Definere og sikre de gjenstående kulturminner som en del av et kulturhistorisk miljø i den videre senterutvikling

Parti fra Skippergata, Hana

"Hommersand mølle" (Fotografert 1951, Widerøe. Utlånt fra Stavanger byarkiv)

Dale

Det tidligere Dale asyl opprettet i 1911, består av et kompleks av bygninger fra ulike tider som dokumenterer en viktig side av den regionale kulturhistorien.

Anlegget utgjorde i sin tid et nærmest selvforsynt samfunn med stort gårdsbruk, kraftstasjon, skole, forsamlingshus og ulike boliger for de ansatte. I tillegg kommer større og mindre bygninger knyttet til forskjellige funksjoner. De største sykehusbygningene har en monumental utforming og ligger sentralt i parklignende omgivelser. Isolert plassert i praktfulle naturomgivelser utgjør anlegget et særegent område.

Utfordring: Sikre kulturminne - og kulturlandskapsverdiene i den fremtidige utviklingen av området

30 Eldre detaljbilde, mannsavdelingen Dale sykehus(1911-13)
tegnet av arkitekt Sigurd Lunde. (Fotograf J. Dahle . Utlånt fra Statsarkivet)

Dale sykehus mot øst, 1952. (Foto Widerøe, utlånt fra Stavanger Byarkiv)

3.4.2 Kulturlandskap

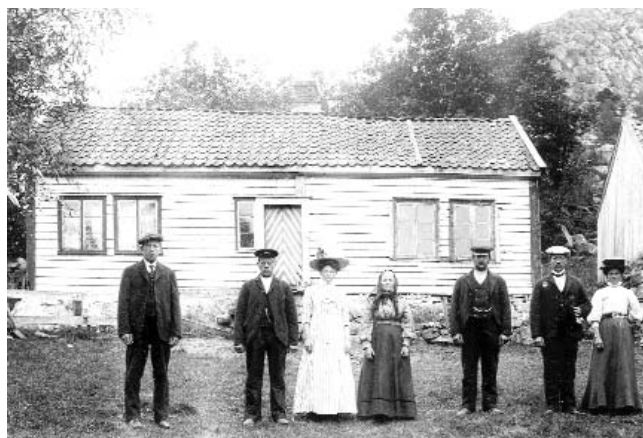
Kulturlandskapet formes i samspill mellom naturkreftene og menneskenes aktivitet, og er i stadig forandring. Mennesker rydder og dyrker, og naturen tar over og gror igjen når påvirkning opphører. Vi kan dele landskapet inn i tre hovedtyper avhengig av grad av menneskers påvirkning og omforming:

Naturlandskap, kulturlandskap og bylandskap

Kulturlandskapet inneholder rester og spor etter bosetting, husdyrhold og jordbruksdrift fra den tidligste menneskelige aktivitet og opp til våre dager. Mekanisering og bruk av kunstgjødsel i den nyere tid har derimot ført til store endringer i driftsformene innenfor landbruket. Krav til rasjonalisering og effektivitet har blant annet ført til at innmarksarealene og tidligere utmarksbeite har fått en intensiv og mer ensrettet bruk. Elementer i kulturlandskapet med tradisjoner gjennom tusen år er i ferd med å forsvinne, og med disse forsvinner også vesentlige natur- og kulturverdier. På bakgrunn av dette har behovet for en gjennomtenkt og helhetlig forvaltning av kulturlandskapet økt.

Utfordring: Behov for en gjennomtenkt og helhetlig forvaltning av kulturlandskapet

- Svært viktige kulturlandskapsområder skal bevares. (Områdene bør innarbeides i neste kommuneplan og vises som område som skal båndlegges jf. PBL § 20-4)
- Viktige kulturlandskapsområder bør bevares. (Områdene bør innarbeides i neste kommuneplan og vises som LNF-K)
- Tiltak eller inngrep som kan være til skade for svært viktige eller viktige kulturlandskapsområder skal ikke tillates uten at tungtveiende samfunnsmessige hensyn tilsier det. (Jf Plankart til Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Sandnes som viser svært viktige kulturlandskapsområder og viktige kulturlandskapsområder og Miljøplan).

Slåttebakken, Lauvås. (Foto utlånt av Ivar Strand)

Mål	Virkemidler
Kulturlandskapet i Sandnes skal utvikles på en måte som ivaretar historiske og estetiske verdier(M)	• Bevaring av verneverdig bebyggelse i landbruket. • Forvaltning av kulturlandskap, ved beite og andre skjøtselstiltak (Ref. Spesielle miljøtiltak i kulturlandskapet SMIL) • Sikre tilgjengelighet og opplevelseskvalitet • Øke kvaliteten på friluftsområdene ved å synliggjøre og informere om kulturhistoriske forhold i de enkelte områdene. (K) • Bruke kulturminneplanen som grunnlag for arbeidet med kommuneplanens arealdel. • Bruke kulturminneplanen som grunnlag, og sjekklista for miljøkonsekvenser som verktøy for å synliggjøre og sikre forsvarlig behandling av kulturlandskapet i arealsaker. • Foreta en revisjon av eksisterende registreringer og prioriteringer av verdifulle landskapsområder • Drive holdningsskapende arbeid overfor kommunens innbyggere
Fremme innbyggernes opplevelse og identitetsfølelse i forhold til nærmiljø og kommune (K/M)	
I områder som i kommuneplanens arealdel er definert som LNF områder skal hensynet til bevaring av dyrket eller dyrkbar jord gis prioritet	

Aktuelle tilskuddsordninger for tiltak i kulturlandskapet

(Ordningene forvaltes av landbrukssjefen)

Tiltaksgrupper	Formål	Tilskuddsprosent
SMIL (Spesielle miljøtiltak i landbruket)	• Åpning av kanaler • Kulturmark • Ferdsel • Kulturminner • Steingjerder • Verneverdige bygninger	60% 60% 60% 60% 60% 60%
Områdetiltak (Regionalt miljøprogram for jordbruket)	• Vedlikehold av kulturlandskap • Bevaring av restareal • Bevaring av fredet kulturminne • Hindring av gjengroing • Støler og fjellgarder	100%

Viktige kulturlandskap i Sandnes se tabell vedlegg 6

Slåtebakken, Lauvås. (Foto utlånt av Ivar Strand)

3.4.3 Fornminner

Sandnes kommune har et stort spekter av kulturminner og kulturmiljøer fra steinalder til nyere tid. Kulturminnene omfatter bl.a. steinalderboplasser, en mengde forhistoriske gårdsanlegg, gravhauger og –røyser, bygdeborger, veier, middelalderkirkegårder, og noe så sjeldent som bergmalinger med dyremotiver fra steinalder.

I tiden som kommer er Riksantikvarens digitale database *Askeladden* ment å være et viktig redskap i forvaltningen av fredete kulturminner, kulturmiljøer og fartøysfunn. Databasen er tilgjengelig på Internett for kommuner og forvaltningsmyndigheter, og tanken er at databasen skal være et verktøy i det kommunale planarbeid etter plan- og bygningsloven.

De stadige nyregistreringene av automatisk fredete kulturminner understreker viktigheten av at kommunene overholder meldeplikten etter kulturminnelovens § 25. I vårt fylke er det Rogaland fylkeskommune som har overordnet ansvar for at det tas hensyn til fredete kulturminner i all planlegging. Eventuelle spørsmål omkring planlagte eller ønskede tiltak i forhold til fredete kulturminner rettes også til fylkeskommunen.

Erfaringer har imidlertid vist at svært mange automatisk fredete kulturminner ikke er registrert. Dette gjelder særlig de ikke synlige kulturminnene under markflaten og i områder hvor registreringsaktiviteten har vært liten. I den senere tid har det blitt avdekket og undersøkt ikke synlige spor etter gårdsbosetning fra bronsealder og jernalder under markflaten mange steder i Sandnes, deriblant på Soma, Årsvoll, Sandved, Sørbøtunet, Lura, Lunde og Sandved. Nylig avdekket dessuten fylkeskommunen svært omfattende bosetningsspor fra bronsealder og/eller jernalder på Sørbø/Hove som ikke har vært registrert tidligere.

Ved planlegging av offentlige og større private tiltak, plikter den ansvarlige å undersøke om tiltaket er i konflikt med automatisk fredete kulturminner ved å melde tiltaket til Rogaland fylkeskommune, jf. undersøkelsesplikten etter kml. § 9

Runesteinen fra Stangeland, som i dag står ved rådhusets hovedinngang, er en av flere indikasjoner på at folk fra Sandnes var med på vikingtokt. På denne står det: Torbjørn Skald reiste denne stein etter Sjø-Tore sin sønn som falt i Danmark. (Fotograf R. Idsøe)

Fuglefigur i kleberstein, funnet på Høyland. (Foto Arkeologisk museum Stavanger)

Bydel:	Sandved
Sted:	Haakon 7. gt
Datering:	ca. 1900
Verneverdi:	Inngår i nasjonal bevaringsplan

Beskrivelse

Den røde telefonkiosken så dagens lys i 1933 etter en arkitektkonkurranse, som ble vunnet av arkitekt Georg Fasting fra Bergen. Først etter krigen spredde denne kiosktypen seg til resten av landet. Kiosken ved Sandnes holdeplass i Haakon VII gt. inngår i den nasjonale bevaringsplanen for telefonkiosker og skal etter planen rustes opp. (Georg Fastings arkitekttegninger er utlånt fra Norsk telemuseum)

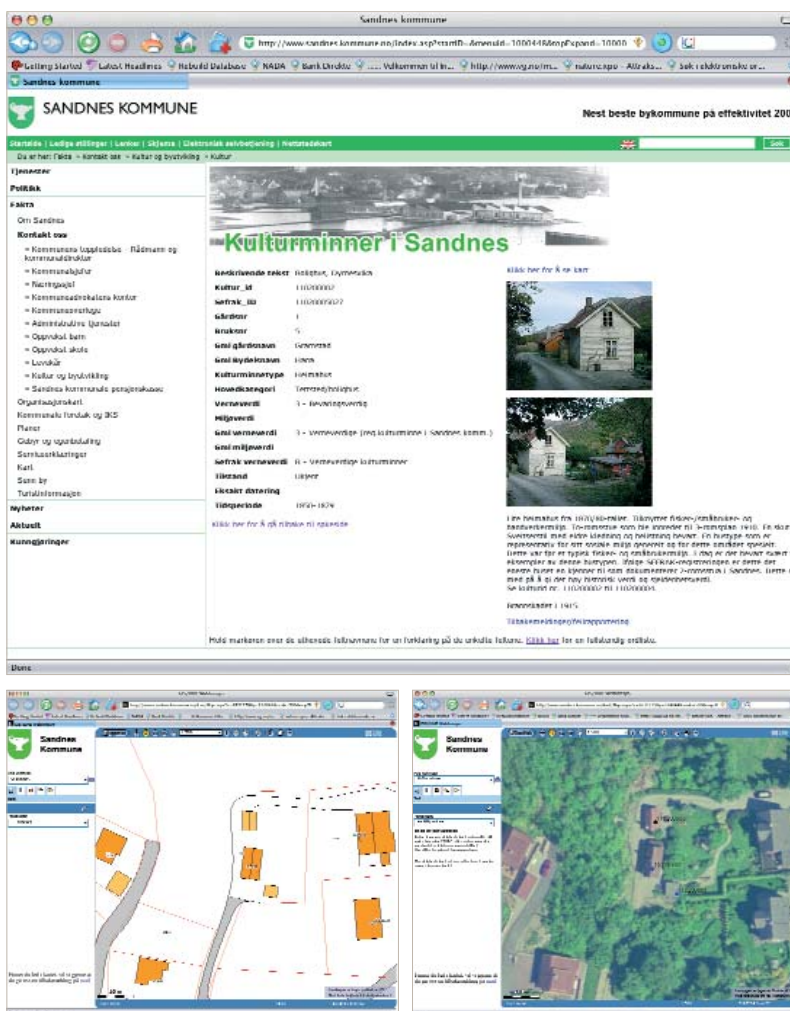
Del 4: Kulturminneregisteret

I forbindelse med utarbeidelsen av en ny kommune-
delplan for kulturminner og kulturmiljøer er det
opprettet en digital database over kommunens kultur-
minner. Kulturminneregisteret er opprettet på grunn-
lag av all tilgjengelig skriftlig informasjon om de
enkelte kulturminnene i Sandnes. I hovedsak er dette
informasjon innhentet i forbindelse med SEFRAK –
registreringer på 1980-tallet og andre tilleggs-
registreringer. Databasen vil bli oppdatert i forhold
til eventuelle endringer i status og nyregistreringer.

Kulturminneregisteret skal gjøres tilgjengelig på
kommunens intranett som saksbehandlerverktoy
i plansaker, byggesaker og ellers tiltak som berører
kulturminner og kulturmiljøer.

Kulturminneregisteret vil bli gjort tilgjengelig for
publikum på kommunens internettside. I tillegg til
informasjon om kulturminner vil den også være
informativ for alle med interesse for byutvikling,
arkitektur- og bygningshistorie

Kulturminneregisteret skal oppdateres jevnlig slik
at den tilgjengelige informasjonen om status for
kulturminner i kommunen skal være ajourført.

Eksempel på oppslag og tilgjengelig informasjon i kulturminneregisteret.

VEDLEGG 1:

Roller, ansvar og myndighet

Ansvaret for kulturminneforvaltning i Norge er delt mellom alle tre forvaltningsnivåene.

Staten	Regjering og Storting utarbeider nasjonale mål for miljøvernarbeidet. Riksantikvaren, som sorterer under Miljøverndepartementet (MD), har det statlige ansvaret for nasjonal kulturminneforvaltning og kulturminneloven. Riksantikvaren (RA) er overordnet faginstans og direktorat. RA har ansvar for fredning etter kulturminneloven, og automatisk fredete kulturminner.
Regional forvaltning	Fylkeskommunene Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen har ansvar for kulturminnevernet i fylket og er faglig rådgiver for fylkeskommunen. Fylkeskommunen skal sørge for at det tas hensyn til fredete kulturminner og kulturmiljøer i planleggingen, også på kommunenivå. Fylkeskommunen forbereder fredningssaker for Riksantikvaren, og kan selv gjøre vedtak om midlertidig fredning. De arkeologiske museene De arkeologiske museene i Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø administrerer utgravninger og undersøkelser av arkeologiske kulturminner. Sjøfartsmuseene Sjøfartsmuseene i Oslo, Stavanger og Bergen, Vitenskapsmuseet i Trondheim og Tromsø museum har ansvar for kulturminner på havbunnen.
36 Kommunen	Kommunene er hovedaktører i forvaltningen av kulturminner og kultur-miljøer gjennom arbeidet med plan- og bygningsloven. I tillegg har kommunene myndighet etter flere særlover som berører kulturminner, blant annet som lokal landbruksmyndighet og som økonomisk ansvarlig for vedlikehold av kirker og kirkegårder. Sandnes kommune opprettet i 1996 en egen stilling – kulturvernleder – for å ivareta kommunens ansvar i kulturminneforvaltningen. Kulturvernleder gir råd og veiledning i spørsmål som berører vern, vedlikehold, restaurering etc. av kulturminner i kommunen.

Loverket

Kulturminneloven

Kulturminneloven har som formål å sikre varig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer.

§ 25 Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet bygg eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres.

Plan- og bygningsloven

Loven er kommunens viktigste redskap i forvaltningen av kulturarven og grunnlaget for å fatte vedtak vedrørende våre kulturminner og kulturmiljøer. Plan – og bygningslovens (Pbl.) formålsparagraf omtaler forholdet.

§ 2 "Planlegging etter loven skal (...) gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser, utbygging, samt å sikre estetiske hensyn. Gjennom planlegging og ved særskilte krav til det enkelte byggetiltak skal loven legge til rette for at arealbruk og bebyggelse blir til størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet."

§ 25.6 I reguleringsplanen avsettes i nødvendig utstrekning (...) spesialområder; områder med bygninger og anlegg som på grunn av historisk, antikvarisk eller annen kulturell verdi skal bevares.

§74.2 Kommunen skal se til at ethvert arbeid som omfattes av loven, blir planlagt og utført slik at det etter kommunens skjønn tilfredstiller rimelige skjønnhetshensyn både i seg selv og i forhold til omgivelsene. Tiltak etter denne lov skal ha god estetisk utforming i samsvar med tiltakets funksjon og med respekt for naturgitte og bygde omgivelser. Skjemmende farger er ikke tillatt og kan kreves endret. Kommunen kan utarbeide retningslinjer for estetisk utforming etter loven.

§79 Kommunen kan forby bebyggelse som etter sin art eller størrelse avviker vesentlig fra det som er vanlig strøket, når den etter kommunens skjønn vil hindre eller i særlig grad vanskeliggjøre en forsvarlig utvikling av strøket i fremtiden.

§ 89. Vedlikehold og utbedring . Eier skal sørge for at byggverk og installasjoner som omfattes av denne loven holdes i slik stand at fare eller vesentlig ulempe ikke oppstår for person eller eiendom, og slik at det ikke virker skjemmende i seg selv eller i forhold til omgivelsene. Plan- og bygningsmyndighetene kan gi de pålegg som finnes nødvendig for å forebygge eller få brakt i orden forhold som rammes av denne bestemmelse.

§ 92 Ved endring av bestående byggverk og ved oppussing av fasade gjelder §74.2 tilsvarende. Kommunen skal se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi , som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt som mulig blir bevart

Naturvernloven

Kulturminner og kulturlandskap kan sikres i henhold av naturvernloven.

Virkemidler for bevaring av kulturlandskap § 2 og 5

Miljøinformasjonsloven

- Lov om rett til miljøinformasjon og deltakelse i offentlige beslutningsprosesser av betydning for miljøet (2004) Hovedhensikten med miljøinformasjonsloven er at den skal gjøre det mulig for innbyggerne, gjennom å få bedre tilgang på informasjon, å engasjere seg for og bidra til et bedre vern av miljøet. Miljøinformasjonsloven gir alle borgere rett til opplysninger både fra offentlige myndigheter og private virksomheter om forhold som har betydning for miljøet. Med miljøet forstås det ytre miljø inkludert kulturminner og kulturmiljø (ref. lovens §2)

Jordloven

Jordlovens betydning for kulturminnevernet er som hjemmelsgrunnlag for diverse forskrifter, delvis forskrifter som setter begrensninger for tiltak som kan ha negativ effekt for bevaring av kulturminner og delvis forskrifter som gir landbruket tilskuddsordninger etter jordbruksavtalen med økonomisk støtte for å ivareta vern av kulturminner, synliggjøring av kulturminner el. l.

Skatteloven

For fredete eiendommer kan eier velge fritt mellom prosentligning eller direkte ligning. Bestemmelsen ble fra januar 2000 utvidet til også å gjelde bevaringsregulerte eiendommer etter plan- og bygningslovens § 25. nr.6. Ved ligningen kan det blant annet gis fradrag for vedlikeholdsutgifter, forsikring, festeavgift , eiendomskatt m.v. Skattemyndighetene gir nærmere opplysninger.

Andre styringsdokumenter

Nasjonale

Regjering og Storting utarbeider nasjonale mål for miljøvernarbeidet. Vern og forvaltning av kulturminner er en del av et helhetlig miljøarbeid som skal bygge på følgende hovedprinsipper: bærekraft, sektoransvar, føre-var-prinsipp og kostnadseffektivitet.

De gjeldende nasjonale mål for kulturminnevernet er:

Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser og som grunnlag for opplevelser og videreutvikling av fysiske omgivelser.

Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurs og som grunnlag for opplevelse.

- St.prp. 1 (2003 – 2004), statsbudsjettet (følges opp i senere statsbudsjetter):
 1. Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen år 2008 ikke overstige 0,5%.
 2. Det representative utvalget av kulturminner og kulturmiljøer skal bevares i en tilstand som tilsvarer 1998-nivå, og fredete bygninger og anlegg skal ha ordenært vedlikeholdsnivå innen 2010
 3. Den geografiske, sosiale, etniske, og tidsmessige bredde i varig vernede kulturminner og kulturmiljøer skal bedres, slik at svakt representerte og manglende hovedgrupper er representert med flere objekter innen 2004 (i forhold til 1998-nivå)
- St. meld. 25 (2002 – 2003) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets tilstand:
Regjeringens rapportering om miljøtilstanden i Riket til Stortinget og trekker opp hovedlinjene i kulturminnevernpolitikken
- Stortingsmelding nr. 58 (1996-97) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling:
Regjeringens prioriteringer i miljøpolitikken på bakgrunn av hva som er oppnådd på miljøvernområdet og hva som fremdeles gjenstår:

I de senere årene har det vært lagt vekt på å sikre kulturminnene i sitt opprinnelige miljø og sikre større og helhetlige bygningsmiljøer og landskap. Det har imidlertid i for liten grad vært fokusert på kulturminner som ressurs for bærekraftig utvikling.

Som en følge av reformen Miljøvern i kommunene og kommunaliseringen av landbrukssektoren har kommunen fått et større ansvar for, og en bedre oversikt over verne- og brukerinteressene knyttet til kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. Dette kombinert med kommunens ansvar for å gjennomføre en forsvarlig forvaltning av arealressursene etter plan- og bygningsloven, viser betydningen av kommunens rolle i arbeidet med å sikre kulturminner og kulturmiljøer. Ivaretagelse av kulturminner og kulturmiljøer på kommunalt nivå må i stor grad styres etter reglene i plan- og bygningsloven. (Uttdrag)

- Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner
- Stortingsmelding nr. 22 (2004-2005) Kultur og næring
- Riksantikvarens strategi 2000-2005, bygger på det strategiske målet og de nasjonale målene for kulturminneforvaltningen.

Regionale

- Fylkesdelplan for Friluftsliv, idrett, natur -og kulturvern (FINK) vedtatt 2004
- Tiltaksplan for Jærhus vedtatt 2001

Kommunale

Kommuneplan for Sandnes 2002-2017

Kommuneplanen, vedtatt av bystyret 05.11.02, har generelle samfunns mål som inkluderer vern av kulturminner.

Miljøplan for Sandnes 2002-2017

Miljøplanen, vedtatt av bystyret 05.11.02, har følgende mål/strategier knyttet til kulturminnevernet:

- Vi vil at kulturminnevern skal være en positiv identitets- og kontinuitetsfaktor for lokalmiljøet. Et tiltak for å nå dette overordnede målet, er å fokusere på kulturminnevernet som en positiv ressurs som er med på å danne premisser for planlegging – både offentlig og privat, i stedet for å bli sett på som en begrensende faktor.
- For ethvert miljø en tar sikte på å skape, bør sammenhengen med tidligere slekters liv og virke bli bevart og få leve videre i nye sammenhenger. Bevaring av og innpassing av kulturminner, enkeltobjekter og miljøer, i det moderne samfunn, bidrar til å skape kontinuitet og sammenheng i den enkeltes tilværelse og skaper spennvidde og rikdom i miljøene.

Landbruksplan for Sandnes kommune 2001 – 2017

Landbruksplanen, vedtatt av bystyret 18.09.01

- Gir informasjon om tilskuddsordninger innen landbruket

Retningslinjer for bygningsvern

Antikvariske retningslinjer er utarbeidet for at vedlikehold, reparasjon skal følge visse normer som sikrer at de fleste bygningsdelene og bygningsdetaljene tas vare på og at eventuell tilbakeføring blir så korrekt som mulig. Mange gamle hus har råte- og fuktskader på det utvendige panelet, spesielt nederst på veggen og rundt vinduene. I en slik situasjon er det fristende å skifte hele veggen, men dette vil ikke være i tråd med det antikvariske prinsipp

Riksantikvaren understreker følgende hovedregel:

En hovedregel er at en bør prøve å bevare mest mulig av husets opprinnelige og eldste bygningsselementer, og dessuten foreta så lite forandringer som mulig. En vesentlig hensikt (...) må være å kunne overlevere til kommende generasjoner en bygning hvor flest mulig av de opprinnelige elementene er bevart.

Denne hovedregelen gjelder for alle bygningsdetaljer. Sandnes kommune ved kultur har utarbeidet en brosjyre med huskereglene til hjelp for restaurering og rehabilitering.

Panel og listverk

Panelet skal være høvlet og man skal bruke den profileringen som har tilhørt huset - både på panel og listverk. Så mye som mulig av det originale panelet og listverket skal brukes. Nytt panel/listverk må være av samme type som det originale (dvs. gran eller furu). Bruk høvlet panel. Vannbord på taket skal være vinkelrett kuttet på bordretningen.

Av miljøhensyn anbefaler Sandnes kommune at impregnerte materialer ikke benyttes - selv om dette ikke er noe krav. Grunning og maling er i seg selv tilstrekkelig til å holde panelet intakt.

Belisting skal være av en type som det er tradisjonelle forbilder for, enten på huset eller på lignende hus fra samme tidsepoke i samme geografiske område.

Utvendig panel/listverk males i bygningens opprinnelige farger eller i farger som understreker områdets historiske karakter.

Vinduer

Primært anbefaler vi at gamle og originale vinduer skal repareres. Glassene skal være satt inn i kitt med gjennomgående sprosser. Vinduene skal i de fleste tilfeller være sidehengslet og vindusrammene skal ha hjørnebeslag. Det skal ikke være ventiler i selve vinduet eller rammen. Så mye som mulig av det originale vinduet skal brukes, eventuelt kan det monteres en ekstra vindusramme på innsiden for ekstra isolasjon («varevindu»).

Følgende prinsipper bør følges dersom vinduer må skiftes:

- Kopiér de gamle vinduene som må skiftes i minste detalj.
- Gjør ingen endringer i vinduets utseende uten klare og sikre holdepunkter i gamle kilder som f.eks. fotografier eller tegninger.
- Behold vinduets opprinnelige form, og fall ikke for fristelsen til å sette inn «småruter» hvis huset ikke har hatt dette tidligere.
- Ta av både utvendig og innvendig listverk forsiktig og sett dette tilbake på plass.
- Behold uansett ett eller to gamle vinduer med listverk på den fasaden som ikke er så utsatt for vær og vind, gjerne til rom som ikke er så viktige. Dermed er originalen bevart og dokumentasjonen er i huset.
- Bruk aldri falske sprosser utenpå vinduet. Falske sprosser er en dårlig teknisk løsning. Det er også estetisk uheldig og vil alltid virke som et gitter.

Dører

Så langt det er mulig skal de originale dørene brukes, eventuelt kan dørene lages i stilrett utføring om en ikke har tilstrekkelig dokumentasjon på originaldørene.

Taket

Taket og taktekkingen skal i utgangspunktet være i tråd med den tilbakeførte stilperioden for huset. Ved avslutning av taktekkning mot gavler skal det brukes vindskier eller dekkbord av gammel type. Takpanner som "bøyer seg over" gavlen tillates ikke.

Piper

Den vanligste feilen som blir gjort når piper mures om, er for det første at detaljene rasjonaliseres vekk, dernest at de mures for spinkle. Gamle piper var ofte omfangsrike. I dag kan vi mure dem slankere, men utseendemessig er det ikke alltid så vellykket. Ta hensyn til dette når du fornyer pipen på huset ditt. Pipa skal som regel være av tegl med krage på toppen.

Takrenner

Alle takrenner skal være i sink eller aluminium. Nedløpsrørene skal, der de skifter retning fra takraftet til husveggen, utformes med kne på tradisjonelt vis. Utkastet skal også ha samme konstruksjon.

Relevant litteratur

T.Drange, H.O. Aanensen og Jon Brønne

Gamle trehus. Historikk, reparasjon og vedlikehold. Universitetsforlaget, Oslo 1992

Christensen, Arne Lie

Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalderen til vår egen tid.

Pax, Oslo 1995

Sørby, Hild

Klar, ferdig hus! Norske ferdighus gjennom tidene. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1992

Rønnevig, Else "Sprossa"

Gamle trehus. Vern, valg og muligheter. Aschehoug, Oslo 2004

Byggeskikk i Sandnes. Hefte Sandnes kommune. Byplankontoret. Kulturkontoret

Fortidsminneforeningen har gitt ut en serie hefter som gir råd og veiledning rettet mot eiere av bevaringsverdige bygninger. Heftene kan bestilles www.fortidsminneforeningen.no

Lenker

www.riksantikvaren.no

Norsk institutt for kulturminneforskning www.niku.no

For råd, tips og gjenbruk; www.gamletrehus.no

www.kulturminnefondet.no

VEDLEGG 5:

Viktige kulturlandskap i Sandnes

Kart ref	Område	Beskrivelse
1.	Krogedal - Tveit	Områdene omkring Krogedal har spor fra folkevandringstid, middelalder og verdifulle minner fra gårdsdrift på 1800-tallet. Osaland har en særegen naustgruppe til Storavannet. Forbindelsen mellom Osaland og Krogedal er interessant.
2.	Bersagel - Eskeland	Naustmiljø, inntakt bygningsmiljø, steingarder, geiler. Godt bevarte eldhus, kvernhus, tørkehus m.m. Fint kulturlandskap.
3.	Ims	Naturområde – landbruksbygd på morenerygg ytterst i Ims Lutsivassdraget. Vekselbruk med jordbruk, sjøfiske, laksefiske, jakt og innlandsfiske.
4.	Selvik	Gamle bygningsmiljø – rekketun – brygger – naust – båtstøer – rydningsplasser – masseuttak. Vekselbruk, jordbruk, vilt og fiske.
5.	Sviland	Sygno er en karakteristisk støtsidemorene (Bråsteinnuten, Åslandsnuten). Sviland kraftstasjon, Skjelbreitjernet, elva, masseuttak, kirke
6-10.	Kubbetjørn, Maudland, Lundekvam, Kvelvane, Vårli	Helt eller delvis nedlagte gårdsbruk i natur- og kulturlandskap ofte med godt jordsmonn. Varmekjære lauvtrær, fruktdyrking.
11.	Dale	Kraftverk, vannforsyning, jordbruk, brensel, naturressurser på land og i sjøen. Selvforsynt samfunn fra gammel tid. Bygningskultur fra forrige århundre som forteller om en spesiell epoke i behandlingen av psykiske lidelser.
12.	Høyland	Ragnhildsnuten (bygdeborg), gammel kirkegård, prestegård, kraftstasjon.
13.	Stokka - Bærheim	Særpreget jordbruksområde på en stor fjell/morenerygg.
14.	Lea	Særpreget landskap, jordbruksområde med krigsminner.
15.	Skas-Heigre	Årsvoll – Austvoll, godt bevarte bygninger, gårdstun fra 1800-tallet.
16.	Nordland	Heigremyra, naturreservat i kulturlandskapet.
17.	Skjæveland	Klebersteinsgruver og kvernhus.
18.	Kjosavik - Osaland	Gammel steinbru, kanalsystem og anlegg i tilknytning til elva.
19.	Hana-Vatne	Gårdsanlegg i verdifult kulturlandskapsområde. Se Krogedal – Tveit kart ref. 1.
20.	Frøyland	Et variert og helhetlig kulturlandskap med variert topografi og viktige vegetasjonsrike linjedrag
	Hogstad	Gammel gårdsvei og kulturlandskap
	Lauvås - Eltervåg	Verdifullt kulturlandskapsområde Naustgruppe i Lauvåsvågen og småbruk med kulturlandskap. Fem tun på Eltervåg viser en struktur framkommet ved jordskifte.

VEDLEGG 6:

Ordliste

Autentisk	”opprinnelig” og ”ekte”, beskriver graden av originalmateriale
Bevaringsverdig	Objekter som er definert som kulturminner i Sandnes kommune (lokale), men ikke gitt formelt vern gjennom lovverket. Ved tiltak gjelder plan- og bygningslovens bestemmelser. Ved store endringer av disse objektene vil bevaringsverdien reduseres og/eller miste status som kulturminner eller svekke/ forringe kulturmiljøer.
Fredet	Kulturminner underlagt kulturminnelovens bestemmelser. Fornminner er legalfredet, fredet ved lov. Nyere tids kulturminner – fra etter 1650 – er vedtaksfredet.
Fornminne	Kulturminner fra oldtiden og middelalder, før reformasjonen 1537
Kulturminne	Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. (Kulturminneloven §2)
Kulturmiljø	Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. (Kulturminneloven §2)
Middelalder	I Norge; fra reformasjonen 1537 til 1650.
Ombygging	Istandsetting som innebærer store forandringer i bygningens struktur, overflater og opprinnelig utforming. Ombyggingen innebærer standardheving, men tar ikke hensyn til husets arkitektoniske, historiske antikvariske eller kulturelle verdi.
Reparasjon	Istandsetting av bygningens struktur eller overflater, eller uforutsett skade eller forsømt vedlikehold. Ved reparasjon tas det ofte hensyn til tidligere utforming, funksjon og bruk. Vedlikehold og reparasjon innebærer ikke vesentlig standard heving.
Rehabilitering	Istandsetting som innebærer at bygningene får en annen funksjon, benyttes til et annet formål eller får en vesentlig standardheving i forhold til tidligere. Rehabilitering kan innebære inngrep i bygningens struktur og opprinnelige utforming. Rehabilitering bør brukes når vi tar hensyn til den historiske, arkitektoniske eller kulturelle verdien bygningen har. En rehabilitering gir økt status for bygningen.
Restaurering	Reparasjon eller vedlikehold av en bygning slik at den helt eller delvis føres tilbake til en tidligere, dokumentert tilstand.
SEFRAK	Nasjonalt bygningsregister over bygninger oppført før 1900 etter en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge ledet av ”SEkretariatet For Registreringen Av Faste Kulturminner i Norge”. SEFRAK utarbeidet i 1990 en analysemodell der vernekriteriene utgjør forskjellige delverdier rangert fra 0 – 2. Med utgangspunktet i dette blir bygningens verneverdi gitt etter en tredelt gradering fra A til C.
Vedlikehold	Holde bygningen i god forskriftsmessig stand, og unngå forfall. Vedlikehold innebærer ikke inngrep i bygningens struktur, men er pleie av bygningens beskyttende overflate og elementer
Verneverdig	Et utvalg av de viktigste viktige kulturminner med regional og lokal verdi. Er eller skal reguleres til spesialområde bevaring etter plan- og bygningslovens bestemmelser

VEDLEGG 7:

Lister over de høyest vurderte kulturminner Fredete bygg og anlegg i Sandnes kommune (nyere tids kulturminner, vedtaksfredet)

Gnr/bnr	Bygningstype/anlegg	Navn	Sted
39/45	Heimahus for embetsmann, 1750-1820	"Thranegården"	Austrått
39/37	Heimahus ca 1800- 1860	Det Assersonske hus	Austrått
39/86	Arbeidersmåbruk, 1908*	Fredheim	Austrått
38/36	Futegard med tingstove og arrest, 1725	Fogdahuset	Hana
40/59	Heimahus, 1799	Skeiane	Skeianetunet
111/417	Heimahus, ca 1835	Nygårdshuset	Sentrum
62/136	Trevarefabrikk fra 1907	Stangeland trevare	Lunden
18/4	Heigard med gardsanlegg ca 1880*	"Der borte"	Krogedal
	Deler av opprinnelig tysk feltatillerileir*	Vatneleiren	Vatne

*) Anlegg bestående av flere enkeltobjekter/bygninger

Vernete og listeførte kirker i Sandnes kommune

Kirkenavn	Datering	Arkitekt	Sted
Høle kirke	1860	Ark. Georg Andreas Bull	Listeført: oppført etter 1850
Høyland kirke	1841	A. Sibbern og H.D.F. Linstow	Vernet; oppført 1650-1850

*) Etter liste fra Riksantikvaren over fredete (oppført før 1650), vernete og listeførte kirker

Reguleringsplaner som omfatter spesialområde bevaring

Plan nr.	Plantittel	Bevaringsformål	Areal	Gnr/bnr
7402	Reguleringsplan for deler av Hommersåk og Frøyland	Fredet gravhaug	0,5 daa	102/342
79321-05	Bebyggelsesplan for felt O2, Rossåsen	Arkeologi	0,7 daa	29/84
84119	Reguleringsplan for et område omkring Høle kirke	Kirkegård	9,3 daa	72/414
88101	Reguleringsplan for et hytteområde ved Selvikvågen, gnr. 71, bnr. 49 og del av bnr. 1, 5 og 6 m.fl.	Naust	0,5 daa	71/5
90105	Endret regulering for Hommersåk kai	Naust	0,8 daa	101/9,391,463
90107	Reguleringsplan for Dyrnesvika	Bygning m/omgivelser	1 daa	1/5
91107	Reguleringsplan for Hana og Gravarsveien	2 sveitserhus	250 m2	38/359
93103	Reguleringsplan for østre del av Nedre Livei	Bolighus	193 m2	109/659
93109	Endret regulering for Norestraen sør	Bygninger i vernegruppe 2 innenfor planområdet	2,25 daa + ca 90 bygn.	
94105	Reguleringsplan for Smeaheia	Veifar, gjerde og trær Gravhaug	7,5 daa 1,3 daa	69/1,26 69/1
94305-03	Bebyggelsesplan for delfelt A4 og A5, Kolheim, Smeaheia	Bygninger	190 m2	69/2729
94307	Endret regulering og bebyggelsesplan for gjestehavn i indre Vågen	Pakkhuset	1 daa	111/247
95105	Utbygging Sandved felt K Skeieneskogen vest	Steingard	400 m	41/339
95110	Reguleringsplan for Lunde, Ganddal	Arkeologi	0,2 daa	47/982

Reguleringsplaner som omfatter spesialområde bevaring (Forts)

Plan nr.	Plantittel	Bevaringsformål	Areal	Gnr/bnr
96104	Endret regulering for fv 220 på Figgjo fra Tjessheimveien til fv 294	Bygning Naturvernområde	2,8 daa 16,0 daa	28/52,57,97,211 28/103,288,306
96309-02	Bebyggelsesplan for gnr.69 bnr.9,mellom Gamleveien og Nadabergstubben på Lura	Trær	0,1 daa	69/9
96112	Reguleringsplan for golfbane - Bærheim	Landskap og vegetasjon	9 daa	65/71,72
96115	Reguleringsplan for nordre del av Ådnøy	Arkeologi	2,5 daa	92/5, 91/1
96120	Reguleringsplan for området mellom Svilandsåna og Sviland kapell	Naturvernområde	3,9 daa	24/7
96301	Bebyggelsesplan for hytteområde nordvest for Naustervik	Arkeologi	3 daa	98/25
97114	Reguleringsplan for masseuttak i Espelandsskogen	Fangstgrop Ø13 m	133 m2	26/1
97116	Reguleringsplan for Hovemarka	Steingard og vegetasjon	1,5 daa	44/208,209
97123	Endret regulering for del av Havannasenteret	Bygningsvern Naturvern/trær	2,4 daa 283 m2	38/49,539,540,1700 38/49,187
97125	Reguleringsplan for utvidelse av Høyland gravlund Nord	Gravhauger Middelalderkirkegård Gardsvei	2,8 daa 2,5 daa 0,7 daa	33/1 33/1 33/1
97134	Reguleringsplan for sentralkomposteringsanlegg på Hogstad	Arkeologi	10,3 daa	105/12,14,39
97141	Reguleringsplan for gnr. 50 bnr. 30, Foss Eik mekaniske verksted	Naturvernområde Trær	1,8 daa 160 m2	50/30,54,55 50/55
97305	Bebyggelsesplan for et boligfelt på Skjæveland	Naturvernområde	950 m2	52/106,109,110, 142,208
98125	Endret regulering for adkomst til Varatun Gård	Fornminner	5,3 daa	69/29
98128	Reguleringsplan for Bogafjell, delplan 4	Rydningrøys	177 m2	49/17
98129	Reguleringsplan for Bogafjell, delplan 5	Gravhaug Tuft, bolig, "Buggelandshuset"	276 m2 1,1 daa 2,8 daa	33/3,13 33/3 33/13,207,835,836
98315	Omregulering av gnr. 111 bnr. 351 Nygårdstunet til næring - bolig – forretning	Bygning	525 m2	111/351
99124	Reguleringsendring Vågen 33 - utvidelse av Quality Residence Hotell	Bygninger	5,2 daa	111/1138
99126	Reguleringsplan for småbåthavn øst for Høle kai	Fornminnefelt	208 m2	72/29
99133	Reguleringsplan for Lundehagen vest, Ga13 – planområde a	Steingard Landskap/vegetasjon Fornminner	830 m2 3,9 daa 210 m2	47/10,11,20,73, 114,323,1127, 1131,1135,1136
99136	Reguleringsplan for kvartalet Holbergs gt. – Høylandsgt. – Gravarsvn. – Gjesdalsvn.	Bygninger	1,1 daa	111/200,203,206, 270,279
2000102	Reguleringsplan for bevaring av naust ved Lauvåsvågen	Naustmiljø	1,9 daa	97/1,2,3,4,8,11,12, 13,17,18,202,224, 229
2000108	Reguleringsplan området mellom rv 44 og Lundegeilen	Fornminnefelt Steingard og allé	7,9 daa 575 m2	47/1089,1096 47/1,1095
2000109	Reguleringsplan for Rossaland gnr. 69, bnr. 122 m. fl.	Fornminnefelt	8,2 daa	69/122
2000119	Reguleringsplan for gnr. 111, bnr. 679 mellom Roald Amundsens gate og Markveien	Trær	50 m2	111/679
2001118	Endret reg. for Fv 220 på Figgjo, fra Åslandsbakken til butikken bnr 28/22	Bygninger Naturvernområde	2,7 daa 1,8 daa	28/24,28,58,75 28/103,306
2002117	Reguleringsplan for videregående skole i Vågen	Bygning	537 m2	111/278
2002127	Reguleringsplan for dobbelspor Sandnes- Stavanger	Bygning	73 m2	111/1006

VEDLEGG 8:

Tidstavle – nyere tid

STILART	VIKTIGE HENDELSER
	Sandnes nye kulturhus åpnet (2000). Kulturminnevernplan for Sandnes vedtatt (1991). SEFRAK-registreringene i Sandnes (1980-1990). Kommunesammenslåing, storkommunen Sandnes etableres (1965). Jernbanelinjen Stavanger – Oslo ble åpnet (1945). Loven om murtvang (1904). "Storbrannen" mellom Olav Kyrresgate og Kirkegaten (1897). Sandnes Ullvarefabrikk etableres i Vågen (1889). Jernbanen Stavanger – Egersund ble åpnet (1878). Omlegging av Gjesdalveien skaper "Krossen" (1870-årene). Tettstedet Sandnes skilles ut fra Hølland og blir ladested (1860). Formannskapsloven (1837). "Gamlaverket" etableres (1784). Rogalands første industribedrift.

VEDLEGG 9:

Natur- og kulturhistorisk tidstavle for Norge

NATUR		KULTUR	
	Klimahistorie Vegetasjonshistorie	Arkeologiske tidsaldre	Kulturhistoriske trekk
500 f. Kr.	Sub-atlantisk tid kjøligere somre kjøligere og fuktigere vintre hyppigere stormer Bjørk Lyng Lyngheiene brer seg?	Nyere tid	Den industrielle revolusjon Renessansen Reformasjonen
		Middelalder	Nedgangstid Svartedauden Norge blir en stat Kristendommen innføres
		Yngre jernalder	Rikssamling Vikingferder
		Eldre jernalder	Ødegårder Gårdene vokser fram Jernet tas i bruk
3000 f. Kr.	Sub-boreal tid fortsatt varme somre kaldere vintre tørrere Bjørk Skogen går tilbake	Bronsealder	Helleristninger Eldste gravhauger
		Yngre steinalder	Korndyrking slår igjennom Eldste beitebruk
6000 f. Kr.	Atlantisk tid Eikeblandingsskogen varmeste klima etter istiden Eik varme somre milde vintre fuktig Or Eikeblandings- skogen vokser	Eldre steinalder	Jakt, fangst og fiske
7000 f. Kr.	Boreal tid Or, alm og eik brer seg varme somre kalde vintre tørt Bjørk, furu og mye hassel		
8000 f. Kr.	Preboreal tid varme somre kalde vintre Skogen tetner Hassel, bjørk og furu		De første mennesker kommer til landet?
	Yngre Dryas kalde somre meget kalde vintre Åpent landskap Fjellbjørk Reinrose	Istidssteinalder	Isen trekker seg tilbake Landet dekket av is

UTGIVER:

Sandnes kommune | Kultur | Postboks 583 | 4305 Sandnes

FOR BESTILLING AV FLERE EKSEMPLARER:

E-post: postmottak.kultur@sandnes.kommune.no | telefon: 51 97 66 00